Atacs corsaris i sistema defensiu a la mar de l'Ebre. s. XVI*

Jordi GILABERT TOMÀS

RESUM

Aquest article pretén aprofundir en el fenomen del corsarisme a la mar de l'Ebre, façana costanera del terme històric de Tortosa que s'estenia des d'Alcanar fins al coll de Balaguer. En primer lloc, ens ocupem d'alguns dels atacs corsaris més importants que va patir aquest territori durant el segle XVI. A continuació, el nucli central del treball està dedicat a l'estudi del bastiment del sistema defensiu públic, incidint en qüestions com la dotació militar, l'armament i l'organització de les torres de defensa, així com en la constitució i el funcionament de les companyies militars tortosines. Finalment ens ocupem del finançament de la defensa.

SUMMARY

The author analyzes the phenomenon of corsarism in the Ebre sea, coastline of the historical territory of Tortosa which spread from Alcanar until Balaguer pass. First, some of the most important 16th century attacks on the territory are considered. Secondly, the hardcore of the research is dedicated to study the building of a public defense system, highlighting topics such as the military staff, the arming of the coastal watchtowers as well as the setting up and the functioning of the military companies called up in Tortosa. Finally the author deals with the ways of financing this defense system.

*. Agraïm la col·laboració d'Enric Querol, sense l'estímul i l'ajuda del qual aquest article, probablement, no s'hagués publicat mai. També hem de donar les gràcies a Anna Gilabert per la seva tasca de supervisió lingüística.

1. Introducció

La pirateria a la Mediterrània, com diria Braudel,[1] és una indústria tan vella com la història. El corsarisme cristià i musulmà[2] va ser una constant a l'edat mitjana, però en el segle XVI es van produir canvis substancials. El cors cristià va disminuir molt considerablement, mentre que el nord-africà es multiplicava fins a convertir-se en una amenaça constant per a les costes mediterrànies de la península Ibèrica i també per al comerç marítim.

Aquest cors procedent d'Alger, Tunis, Trípoli, Djerba i altres nuclis menors, es nodria, des de final del segle XV, dels moros expulsats de la Península pels Reis Catòlics després de la conquesta de Granada, i també de renegats[3] de diversos països europeus que convertirien aquests petits estats en una mena de repúbliques multiètniques que vivien del saqueig. Només l'ocupació del nord d'Àfrica pels monarques espanyols hagués pogut reduir aquest fenomen, però la política de Ferran II i la dels seus successors va ser poc ambiciosa i es va centrar a ocupar només alguns punts del litoral com Melilla, Orà, Mazalquivir, Bugia, el penyó d'Alger i la Goleta. Aquesta estratègia, però, no va ser suficient per estroncar un fenomen que, per diversos raons, assoliria una força inesperada.

Aquesta manca de visió es va fer evident amb la pèrdua d'Alger, que esdevindria ràpidament la capital del cors. L'arribada dels germans Barba-rossa l'any 1516 va ser determinant per a l'expansió del corsarisme, i encara més, a partir de 1518, l'homenatge que van prestar al soldà de l'imperi otomà. Des d'aquest moment, l'estat algerià i tot el cors nordafricà quedaria sota la protecció directa dels turcs i seria un element molt important en el duríssim enfrontament per al control del Mediterrani, que va tenir lloc en el segle XVI, entre l'emperador espanyol i el soldà turc o, dit d'una altra manera, entre el cristianisme i l'islam. Aquest enfrontament entre els dos imperis no solia sobrepassar la línia de Nàpols, Sicília i Malta, i no va arribar mai a les costes de Catalunya. Les accions en el Mediterrani occidental quedaven reservades per als corsaris nordafricans que, des d'una posició molt més propera, i amb una guerra de "segona classe", assolaven les nostres costes.

---

1. Braudel, F.: *La Méditerranée et el monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, París, 1966.
2. *Op. cit*, 287: *"El corso es una forma lícita de guerra, legalizada bien por una declaración de guerra formal, o bien por patente de corso, salvoconductos, misiones, órdenes..."*.
3. Benassar, B.: *Los cristianos de Alà*, Madrid, 1989.

Aquest article pretén aprofundir en el fenomen del corsarisme a la mar de l'Ebre, façana costanera del terme històric de Tortosa que s'estenia des d'Alcanar fins al coll de Balaguer. En primer lloc, ens ocupem d'alguns dels atacs corsaris més importants que va patir aquest territori durant el segle XVI. A continuació, el nucli central del treball està dedicat a l'estudi del bastiment del sistema defensiu públic, incidint en qüestions com la dotació militar, l'armament i l'organització de les torres de defensa, així com en la constitució i el funcionament de les companyies militars tortosines.[4] Finalment ens ocupem del finançament de la defensa. Per evidents raons d'espai han hagut de quedar fora molts aspectes força interessants: conseqüències econòmiques i demogràfiques del fenomen corsari, captius i rescats, accions de les galeres de Catalunya i de l'armada reial a la mar de l'Ebre... En qualsevol cas, totes aquestes qüestions podran ser tractades en una segona part d'aquest article.

2. Atacs corsaris a la mar de l'Ebre i defensa del territori

Un dels primers atacs corsaris importants de què tenim notícia per al segle XVI va succeir l'any 1521. Quatre galiotes musulmanes van remuntar l'Ebre sense que ningú no se n'adonés i van atacar Amposta, que no estava protegida per cap tipus de muralla, amb unes conseqüències desastroses: 150 persones del poble van ser capturades.[5] Començava un període força difícil per a la gent del Delta i de la mar de l'Ebre. Uns anys després, el 1539, els corsaris tornaven a atacar. Cinc fustes de moros entraven als Alfacs i assaltaven "*tota la Ribera y pesqueres de aquella fent molts naufraigs per aquella y senyaladament són anats al lloch del Perelló camí de Barcelona e han barregat part de aquell e encativat nou persones que eren fora de dit lloch. Com que los qui eren dins dit lloch haven fet resistència a dits moros e han mort un home del dit lloch del Perelló e los del dit lloch han mort un moro o dos e nafrats*

4. Aquesta qüestió ja va merèixer l'atenció d'alguns autors locals a la primeria d'aquest segle, entre els que hauríem de destacar Pastor i Lluís i els seus articles a la revista *La Zuda*. Aquests darrers anys, diversos autors s'han ocupat del tema. Per ordre cronològic cal destacar Ramon Miravall: *Les torres de la regió marítima de l'Ebre*, Tortosa, 1980, a Francesc Carles: "Les torres dels Alfacs durant l'època de l'expulsió" dins de *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i el món cristià*, Barcelona, 1994. Darrerament, hem d'assenyalar tres articles importants, realitzats a partir de documentació inèdita; el de Xavier Ribas: "Les torres de defensa al delta de l'Ebre", *Informatiu del Montsià*, març 1995; el de Joan Hilari Muñoz: "La torre de la Guardiola. Noves dades", *L'Algadir*, març 1996, i el de Josep Pitarch: "El cors i la pirateria a la mar de l'Ebre durant la baixa edat mitjana", *Ramàs*, març 1998. Malgrat l'interès d'aquestes aportacions, el coneixement de la defensa marítima de la mar de l'Ebre encara està en els seus inicis i cal aprofundir-lo.
5. Bruniquer: Rúbriques, II, Barcelona, 1913, p. 254.

alguns".[6] En tenir notícia d'aquest atac la ciutat de Tortosa va mobilitzar els seus efectius i va trametre 50 arcabussers al Perelló i 200 homes armats més al port dels Alfacs[7]. Els moros, en principi, van fugir mar endins, però dos dies després, quan la gent ja havia retornat a la ciutat, van entrar de nou al port, van baixar a terra i van atacar "*un llogaret quis diu los Ferreginals*", però només van poder capturar dos o tres veïns ja que la major part dels habitants havien marxat a refugiar-se a Ulldecona, emportant-se amb ells la roba i totes les coses de valor[8].

L'any següent, a final de febrer de 1540, el poble d'Amposta va patir un altre incident molt greu amb els corsaris: "...*de alta mar son arribats que negú no ha pogut haver notícia dells y donat proba en terra han caminat dos llegües y són arribats a la vila de Amposta la qual han barregat, que en tota ella no han restat set o vuyt ànimes dels qui trobaren en dita vila*...".[9] Des de Tortosa es van trametre companyies d'arcabussers i ballesters,[10] malgrat que la seva presència no semblava preocupar gaire els corsaris, que es van situar amb les seves naus enmig dels Alfacs i van estar-s'hi vint-i-un dies negociant rescats: "*dits moros són stats en ses fustes vint y un dia dins lo nostre port del Alfach prenent rescats dels presos de Amposta en molta estima segons la poquedat de la terra portant-se'n vint y dos o vint y tres ànymes sens les que són stades rescatades*".[11]

La importància d'aquest atac també s'aprecia amb les mesures preventives que va prendre Tortosa ja que, a més de trametre les companyies necessàries a la zona d'Amposta i la Ràpita, també va iniciar una tasca d'avís i vigilància a la resta de la costa de l'Ebre, enviant avisos al Perelló, posant guardes a la cala del Forn i fins i tot col·locant una guarda al coll de l'Alba, evidenciant que es veia possible un atac directe sobre la ciutat. Segurament, com a conseqüència d'aquesta darrera agressió, l'any 1541 la vila d'Amposta va demanar i va rebre autorització per imposar taxes destinades a l'aixecament d'unes muralles protectores. L'obra a la fi no es va realitzar ja que el lloc havia patit una greu davallada demogràfica i no es disposava de recursos: "...*los pochs que resten tots pobres per los grans*

---

6. AHCTE. Correspondència 8/10, 31-10-1539. La puntuació, l'aglutinació de mots, les majúscules i els accents dels paràgrafs citats en aquest treball, s'escriuran d'acord amb la normativa actual per fer-los més entenedors.
7. Ibíd.
8. Ibíd.
9. AHCTE. Correspondència 8/10, 16-03-1540.
10. AHCTE. Clavari 1540, amb data 2 de març: *"a 2 de març 1540 en Bernat Miralles, hostaler, ha rebut 2 lliures y 2 sous per 22 barselles d'ordi que la ciutat ha pres dell per provisió dels cavalls que anaren a socorre Amposta dels moros"*. També hi ha consignades 39 lliures per *"lo pa y vi que prengué la gent que n'anaren a la Ràpita contra moros"*.
11. AHCTE. Correspondència 8/10, 16-03-1540.

rescats que han pagat"[12]. Aquests fets de febrer de 1540 van ser tan greus que el capità general del Principat, temorós de l'estiu que s'apropava, manava que abandonessin la ciutat de Tortosa les dones i els xiquets, i que s'emportessin amb ells el patrimoni més important. La ciutat es va negar a prendre aquestes mesures ja que "...*la present ciutat de Tortosa stiga ben ungida y munida de muralles y així mateix los que en ella estan de bon ànimo y sfors y de cada dia entengam en moltes y diverses guardes y de provehirnos de artilleria y altres munytions*".[13] En canvi, davant el perill que s'apropava, la ciutat va demanar que, per poder defensar-se correctament, s'autoritzés el retorn d'alguns veïns que estaven al servei de la Monarquia.[14]

Pocs anys després, el 1545, la ciutat s'havia de tornar a enfrontar als corsaris, en defensa del Perelló, on per dues vegades s'havien d'enviar cinquanta homes per enfrontar-se a "*fustes de moros*" que amenaçaven el lloc i la zona de Sant Jordi.[15] A la darreria de l'any 1547 la zona de Fullola –entre el Perelló i el Delta– va patir un dels atacs més greus del segle XVI al territori de l'Ebre. Feia ja un mes que un estol de naus corsàries estava realitzant atacs a la costa de l'Ebre. En una de les seves incursions van sorprendre els veïns de Fullola i van aconseguir la captura de molts xiquets i xiquetes del poblat. Els parents i amics van intentar la recuperació d'alguns dels captius ja que les embarcacions corsàries havien aixecat pavelló de rescat, però "*lo capità Ali Amat essent informat que tot lo rescat era pobrisima gent no volgué escoltar que particular rescat se fes sinó general de tota la presa*", i va fixar-lo en 1.700 corones. Els jurats del Perelló van haver d'acudir a demanar ajuda al Consell de la ciutat de Tortosa, que els va avançar els diners argumentant que la majoria dels captius eren nens amb poca formació religiosa i que, en el cas de portar-los, a berberia es produiria la "*perdisió manifesta de XXVII animes de deu anys en avall*".[16]

Els anys següents la situació no va millorar gens. Així en una carta tramesa al rei el febrer de 1549, els procuradors de la ciutat argumentaven "...*que ara estant los poblats de dita ciutat y de les viles de la contribució de aquella en molta pobresa penúria e diminució de fochs e*

---

12. ACA. Reg. 4196, 206-208.
13. AHCTE. Correspondència 8/10.
14. Ibíd: "*Són absents alguns ciutadans que per Consell General tenen càrrech de capitanies y altres oficis de guerra com V. I. no ignore en semblantas necessitats fan gran falta y senyal. Per tant suplicam V. M. vulla licenciar y guiar aquest estiu los absents y que ab ells y ab los altres nos reparem de modo que estiguem apercebits per defendre y offendre y socórrer als circumvehins que estaran en necessitat en se servey de Déu y de magestat*".
15. AHCTE. Clavari 124, 1545-46.
16. AHCTE. Correspondència 8/10.

veyxats cada dia de moros e molts de dits llochs en sppecial lo Perelló, Fullola y los Garidells despoblats per oppugnacions e sacos de moros que en tres o quatre anys se són seguits...".[17] En una altra carta d'octubre de 1549, els procuradors de Tortosa notificaven al marqués d'Aguilar, capità general del Principat de Catalunya, que "*havem quatre o cinc vegades en dos mesos passats de fer eixides contra fustes de turchs que quiscun dia inquieten esta marina*".[18] Un d'aquests enfrontaments va tenir lloc novament als Alfacs, on se sabia que havia entrat una galiota corsària a fer reparacions. Des de Tortosa es van trametre 100 arcabussers i ballesters que es van situar a la punta de l'Aluet, que era la part més meridional del port dels Alfacs. L'embarcació estava situada molt prop de terra on hi havia alguns moros vigilant un grup de 22 captius cristians que estaven reparant unes veles. L'ordre d'atac es va donar la matinada del dia següent. Els corsaris que estaven a terra van córrer a refugiar-se a la galiota "*que estava a dos piques de terra*", abandonant els captius, que van poder ser alliberats. La nau no va poder ser capturada i va marxar ràpidament cap a aigües més profundes. El balanç de l'enfrontament va ser de dos morts i cinc ferits per a les forces tortosines i d'una quinzena de víctimes entre "*maltractats e morts*" en el bàndol dels corsaris.[19]

Cristòfor Despuig (1557), en els seus *Col·loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa,* ratifica els continus atacs del corsaris a la costa del Delta "... *be que corregudes de moros y turchs mai no falten a la marina*",[20] però la seva visió del problema és més aviat optimista, ja que el viu des de la seguretat de la ciutat de Tortosa situada prou quilòmetres a l'interior, per fer impossible l'atac de cap estol corsari. Segons ell, els atacs dels moros "*no encarnen*" i són contestats immediatament per les companyies de defensa que passen al contraatac: "...*infinites vegades los avem pres qui quatre qui sis qui deu turchs, fent-los emboscades y usant ab ells de molt bons ardits de guerra. Si senyor, si, a fe no pensau que així los dexam anar franchs de l'escot*".[21] Despuig no fa cap referència als desastres de 1521 o de 1540 i només ens parla d'aquells enfrontaments favorables a les companyies tortosines perquè pretenia donar una imatge positiva de la ciutat i del seu territori, per això minimitzava un problema que preocupava, i molt.

---

17. AHCTE. Correspondència 8/10, febrer 1549.
18. AHCTE. Correspondència 8/10, octubre 1549.
19. AHCTE. Correspondència 8/10,octubre 1549.
20. Despuig, Cristòfor: *Col·loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa*, Barcelona, 1996, p.158: "*los prengueren* (1523) *tres fustes ab tota la exàrsia e ab tots los turchs y catius christians que portaven* (...), *los prengueren* (1547) *una galeota ab setanta-y-dos turchs y deslliuraren cent cinquanta catius,* (...) *envestiren* (1553) *una grosa galeota en la punta dels Alfachs* (...) *mataren alguns turchs y amarraren vint-y-un catius christians que per eixugar unes veles anaven enterra junt ella*".
21. Ibíd., p. 159

Nous atacs d'una extrema duresa es van produir l'any 1575 mentre s'estava construint la torre de l'Àngel Custodi, a la gola principal del riu. El mateix va passar l'any 1580, en el moment que s'estava edificant la torre de l'Aluet als Alfacs. En tots dos casos l'objectiu dels corsaris era impedir la construcció de defenses de gran valor estratègic per a la costa del Delta. A aquests atacs encara hauríem d'afegir-ne bastants més. Així, el Consell de la Ciutat rebia el 25 de juliol de 1585 un avís dels jurats del Perelló sobre l'estada de quatre galiotes a Salou i la seva intenció d'atacar el poble. Alhora també s'havien descobert set galeotes de moros a la zona de l'Àguila. Per tot això, es demanava desesperadament ajuda a Tortosa.[22] Davant d'aquesta petició, el Consell de la Ciutat va prendre, com altres vegades, una sèrie de mesures entre les quals destacaven trametre quaranta homes al Perelló "*ben armats de arcabussos*", i nomenar com a capità una persona "*de respecte y confiansa*". També es va ordenar la preparació de cent homes més de reserva, "*los quals estiguen promptes y be apunt per haver de donar socorro al dit lloc del Perelló y allà hon menester serà*".[23]

L'any següent, el 7 d'octubre de 1586, els jurats del Perelló informaven que el dia anterior havien sortit junts amb la gent de Tivissa a enfrontar-se als moros que havien desembarcat. Alguns dels veïns havien estat capturats pels corsaris, entre ells un dels jurats, Joan Brull. Els jurats demanaven urgentment ajuda militar i també la tramesa d'un metge, "*...un cirurgià per sagnar alguns homens que han acampat de la pelea*".[24] La ciutat tornaria a trametre cinquanta homes precedits de dos o tres espies per veure en quina situació estava la zona del Perelló. El mes següent, quatre galiotes de moros amenaçaven de nou el poble i Tortosa tornava a fer una nova tramesa d'ajuda. Aquesta vegada eren 20 homes armats per reforçar els que ja s'havien preparat al poble.[25]

Pastor i Lluís [26] ens relata l'assalt que van realitzar al Perelló i a Fullola dotze galiotes corsàries l'any 1589. Posteriorment, ens explica l'enfrontament de l'almirall Andrea Doria –genovès al servei de Felip II–

22. AHCTE. Privilegis IV, 25-7-1585.
23. Ibíd.
24. AHCTE. Privilegis IV, 7-10-1587.
25. AHCTE. Privilegis IV, 12-11-1587.
26. Pastor y Lluís, F: "Agresiones piráticas al Perelló y Fullola". *La Zuda*. Tortosa, 1916, pp. 140-141. Sembla que Bayerri, E: *Historia de Tortosa y su comarca*, Tortosa, 1960; es refereix també al mateix fet, encara que la data i alguna qüestió menor no coincideix exactament: "*El Sábado Santo del año 1588 entraron en los Alfaques cinco galeotas de moros, pero no tan secretamente, que no llegara a immediata noticia del almirante español Andrea Doria, que estaba en Barcelona, el cual con celeridad y secreto fue en busca de los corsarios, saliendo del puerto de Barcelona y dirigiéndose a los Alfaques, donde les pilló despreventidos y cerró las bocas del puerto. Viéndose los moros cogidos, les fue preciso saltar a tierra, desemparando sus barcas y caminando perdidos*"

que casualment es trobava als Alfacs, amb un estol de galeres corsàries. Com a conseqüència d'aquesta acció, un centenar de corsaris van haver de saltar a terra i es van dispersar per la comarca. Passat el perill, i en agraïment per aquesta acció, el consell de la ciutat de Tortosa va acordar regalar-li "*quinze florins de pa pastat que sta molt bo e una dotzena de moltons vius e dotse parells de gallines e una dotzena de cabrits e lletugues e altres verdures*".[27]

L'any següent, el 2 d'abril de 1590, la ciutat rebia un correu del comanador Miquel de Sentella des de Vinaròs on s'informava que les sis galeres de Gènova estaven des de feia alguns dies en el port dels Alfacs i que havien captivat dues galeres de moros i mitjançant aquestes s'havien assabentat que "*Morat Arraix ab certes galeotes de moros estan en lo roquer de Sant Jordi terme de la present ciutat y que ve ab effecte de enderrocar la torre de Sant Jordi de Alfama està en dit terme y mar de Tortosa*".[28] El capità de les galeres demanava gent armada als pobles veïns per poder realitzar un atac, i els jurats de Vinaròs i Ulldecona informaven que ja havien reclutat tota la gent que els havia estat possible. Davant d'aquesta situació la ciutat de Tortosa va mobilitzar 150 homes armats, va nomenar els capitans i va trametre les seves forces cap els Alfacs, per si eren necessaris com a suport d'infanteria de les galeres genoveses.[29] També s'avisava els jurats del Perelló, Ginestar, Tivissa i Cambrils perquè estiguessin a punt per sortir contra els moros. A més, Tortosa preparava dos-cents homes més "*per a acudir ab ses armes a la dita torre de Sant Jordi o allà hon més convindrà*". El dia 6 d'abril de 1590 sortien les galeres del rei del port dels Alfacs per realitzar una acció combinada amb les forces de terra que, malauradament, no sabem com va acabar. Finalment, el darrer atac corsari de què tenim constància en el segle XVI, va tenir lloc el dia 11 de setembre de 1598 sobre el Perelló. Es va tractar d'un atac nocturn, guiat per un renegat del mateix poble, *Andreuet*, i que va acabar amb la mort d'un corsari i la captura d'una dotzena de veïns.

Cal dir que amb la referència a aquests atacs no s'esgota la qüestió, ja que de ben segur properes investigacions treuran a la llum nous incidents i enfrontaments al llarg d'aquest segle especialment difícil per al territori de la mar de l'Ebre, però en qualsevol cas els fets esmentats ens ajuden a comprendre millor la magnitud del problema corsari i la necessitat que hi havia de bastir un sistema defensiu eficaç que posés remei a tanta desgràcia i inseguretat.

---

27. AHCTE. Deliberacions 1589.
28. AHCTE. Privilegis IV, 2-4-1590.
29. Ibíd.

3. El sistema defensiu durant el segle XVI

L'organització de la defensa de la costa de l'Ebre, des d'Alcanar al coll de Balaguer, anava a càrrec de la ciutat de Tortosa, que es considerava obligada a defensar el seu terme. Les actuacions de la Monarquia i de la Generalitat van ser molt tardanes i localitzades. La ciutat, en el transcurs del segle XVI, va anar bastint un sistema defensiu que, sent al principi prou deficient, va millorar amb el temps fins aconseguir una organització bastant coherent i eficaç; amb el benentès que mai no va poder acabar d'una manera completa amb els atacs de la pirateria berberisca. La ciutat va organitzar aquest sistema de defensa amb problemes financers importants i amb demandes i queixes constants al monarca, a la Generalitat, a les ordes militars, etc. Aquestes queixes no eren generalment escoltades i Tortosa s'havia d'organitzar ella sola, sense gaires ajudes.

3.1. Les torres de defensa

3.1.1 *Les torres de defensa de la primera meitat del segle*

Les torres de defensa havien estat, des de molt segles enrera, una realitat a la zona de l'Ebre, encara que hem de diferenciar les torres de vigilància costera d'aquelles altres que simplement servien de refugi a una propietat, i no les hem de confondre perquè la seva importància era molt desigual.També hem de diferenciar les torres que tenien finançada la seva guàrdia i manteniment pels fons públics, d'aquelles altres que anaven a càrrec dels propietaris d'una tancada de ramat o una finca de gran extensió. Evidentment allò que més ens interessa és el bastiment d'aquella xarxa estratègica pública que pretenia organitzar un sistema defensiu coherent a la costa de l'Ebre.

Durant la primera meitat del segle XVI el sistema defensiu era molt incomplet i ineficaç. La ciutat mantenia amb fons públics tres torres de defensa, totes a la zona del Montsià: La Ràpita, la del vescomte de Castellbó i la de Puigmoltó.[30] En canvi no hi havia cap defensa a l'hemidelta esquerre, ni tan sols a la mateixa bocana de l'Ebre. Tampoc no es garantia la defensa dels Alfacs. Per això, aquestes zones desprotegides es convertirien en víctimes dels constants atacs dels pirates berberiscos. D'altra banda, més al nord la situació no era millor. La costa

30. AHCTE. Consolat i fira, 24-9-1552.

des de l'Ampolla a Cambrils, tot i ser la via principal de comunicació amb la resta del Principat, estava pràcticament desprotegida, si exceptuem la torre-castell de Sant Jordi, que tenia una existència més aviat accidentada. Per això la ciutat va situar, almenys a partir de 1539, dos guàrdies a la "cala del Forn", probablement intentant cobrir els dèficits de Sant Jordi. Després aquestes guàrdies, a partir de 1542 van passar a cap Roig. També cal assenyalar que, ocasionalment, i en moments de gran perill per a la ciutat, com per exemple l'atac de 1540, Tortosa col·locava guàrdies –dos o tres– al coll de l'Alba per a una major seguretat de la ciutat. Amb tot, aquest sistema defensiu continuava essent molt feble i, a més, es mantenia amb moltes dificultats financeres. La defensa anava lligada a la recaptació del dret d'imperiatge de la ciutat, que es dedicava a "*pagar las despesas que fan en las guardas y correus de avisos desta marina*"[31], qüestió que estudiarem més endavant en ocupar-nos del finançament de la defensa, però de la qual ja podem avançar que sempre va ser força conflictiva.

Al nord, la torre de Sant Jordi, que protegia el pas obligat pel coll de Balaguer, estava encarregada a l'orde de Montesa des de l'època medieval[32] i tenia un gran valor estratègic per a la protecció de la comunicació terrestre i marítima amb Barcelona, però passava per grans dificultats des de començament del segle XVI. L'orde militar descurava la defensa i, l'any 1524, el capità general del Principat escrivia al mestre de Montesa recordant-li la necessitat que la torre de Sant Jordi "*convé molt estiga contínuament guarda com per moltes lletres sa Magt. nos te escrit y que fasen portes y reparos pera fortificar la dita torre de tal manera, que segurament puxen muntar y star les guardes en ella*".[33] Malgrat les ordres rebudes, l'orde de Montesa va continuar negligint la defensa d'aquest lloc tan estratègic i els procuradors de Tortosa, l'any 1539, formulaven noves queixes perquè es posessin guardes a la torre ja que era "*la clau y*

---

31. AHCTE. Consolat i fira, 17-7-1550.
32. L'orde militar de Sant Jordi d'Alfama va ser instaurada, l'any 1201, per Pere II d'Aragó, a la zona situada entre el coll de Balaguer i Oropesa, per evitar els atacs dels musulmans. Alhora va fer donació del "*desert d'Alfama*" perquè s'edifiqués un castell on es situés el centre de l'orde. En aquesta donació s'incloïa tota la faixa costanera des de l'Ampolla fins al coll de Balaguer. Diverses vicissituds van portar l'orde a una situació de crisi i els pocs membres de que disposava no eren suficients per enfrontar el perill dels moros. Aquesta situació, juntament amb les despeses que originava al monarca van fer que aquest promulgués la fusió amb l'orde de Montesa, l'any 1400. L'orde es va extingir però el nom es va conservar en Orden de Nuestra Señora de Montesa y de San Jorge de Alfama, així com la creu roja sobre l'hàbit blanc. La qüestió ja va ser tractada el segle XVII per Samper, H: *Montesa ilustrada. Origen, fundación, principio, institutos, casos, progresos, de la real inclita y nobilisima religión militar de N. I Santa Maria de Montesa y San Jorge de Alfama*, Valencia, 1669. Darrerament, entre d'altres, per Sáinz de la Maza Lasoli, R: "Precedentes de la incorporación de la orden de San Jorge de Alfama a la de Montesa en 1400. El Maestre Cristóbal Gómez, 1387-1394". *Actes de les primeres jornades sobre els ordes religioso-militars als Països Catalans*, Tarragona, 1994, pp. 567/577.
33. AHCTE. Sant Jordi 36, 28-2-1524.

guarda de tota aquesta costa així en mar com en terra...".[34] Aquesta situació provocava que la gent del Perelló, en trobar-se indefensa, es veiés obligada a marxar a altres llocs més segurs, empitjorant encara més la situació d'aquesta zona, ja que "*de despoblarse lo dit lloch del Perelló serà un cau de lladres lo maior del món perquè sia ab lo coll de Balaguer que hi havia deu legues de despoblat*".[35] Pocs anys després, a les corts de Montsó de 1542, el síndic de Tortosa es queixava novament al rei argumentant l'obligació que tenia l'orde amb la fortalesa de Sant Jordi i els problemes que es derivaven d'aquesta deixadesa.[36] La torre no disposava, en aquest moment, de guàrdies i els moros es podien col·locar, sense cap problema, a les cales de St. Jordi i de l'Ametlla i des d'allí sorprendre els vaixells i caminants que es desplaçaven entre Barcelona i Tortosa o València. Com a conseqüència d'aquestes denúncies, el mateix Carles I escrivia una dura carta al mestre de Montesa: "...*los vaxelles de crestianos que andan en la mar y los caminantes por la tierra viendo que la fortaleza no senyala pensando que la costa está segura passan sin recelo alguno y los moros salen y los toman en descuydo y desta manera fue tomada la galera que llevaba el comendador Benadetes que viendo que la fortaleza no senyalava creyó la costa estava segura y se han perdido muchos otros vaixelles por mar y caminantes por tierra desde Tortosa a Barcelona y que cada dia sucederan otros inconvenientes* (...) *que no se os haya de escribir más sobre esto*".[37] Aquest tipus d'actuacions normalment es produïen en el context de la celebració de corts i com a contestació a les queixes d'algun síndic de la ciutat de Tortosa. Després s'acabaven les corts i la qüestió es refredava. De fet, no es tornaria a parlar d'aquest tema fins deu anys més tard, a les noves corts de Montsó de 1552 en què, davant les renovades queixes dels síndics tortosins, l'encara príncep Felip escrivia al virrei de València i li recordava l'incompliment del mestre de Montesa i ordenava que, de nou, se li atorguessin deu dies per posar guàrdies a la torre i iniciar les reparacions necessàries. En cas de no complir la nova ordre demanava al virrei que: "...*sin esperar de nos otro mandamiento consulta ni provisión a costas del moderno maestre de Muntesa y de sus rentas maestrales hagays obrar y reparar dicha torre y poner para la guarda della tres hombres con salario de treynta ducados cada uno al anyo, por lo qual, y para dicha obra y reparo de la dicha torre sequestraréys y tomaréys la quantidad necessaria en cada anyo de las dichas rentas del*

34. AHCTE. Correspondència 8/10, 31-10-1539.
35. Ibíd.
36. AHCTE. Sant Jordi, 3-9-1542.
37. Ibíd.

dicho Maestrazgo".[38] Efectivament, sembla que a partir d'aquest moment el problema va entrar en vies de solució posant la ciutat de Tortosa les guàrdies però amb càrrec als recursos de l'orde de Montesa[39]. Almenys a partir de 1555 la torre va quedar inclosa dins del sistema defensiu general de la mar de l'Ebre, com es dedueix de les provisions que s'emetien referents als senyals que s'havien de fer si es descobrien galeotes de moros, i encara l'any 1574 es mantenia el mateix sistema, tant en la qüestió de les guàrdies com en la de les obres de manteniment realitzades a la torre per la ciutat.[40]

Cap a l'any 1565 el sistema defensiu públic es basava en quatre punts essencials: Sant Jordi, cap Roig – on no hi havia cap torre–, la Ràpita i Puigmoltó. Els dos primers punts protegien el camí de Barcelona, via fonamental de comunicació amb la resta del país, i també la zona del Perelló/ l'Ampolla; i els altres dos punts protegien el port dels Alfacs. D'altra banda podem afirmar que els moments més difícils de la defensa estaven ja en vies de superació. Es recuperava la recaptació del dret de periatge que s'utilitzava en la defensa de la costa, la ciutat assumia la construcció i restauració de torres de defensa i, finalment, la zona dels Alfacs quedava inclosa dintre dels plans de fortificació del litoral que estava enllestint Felip II.

3.1.2. *El sistema defensiu a la segona meitat del segle: els Alfacs i la torre de Sol de Riu*

La Monarquia no va assumir el problema defensiu de la costa de l'Ebre fins els anys seixanta,[41] quan va encarregar al virrei de Catalunya l'estudi de la fortificació de la costa catalana. Les obres es van iniciar amb rapidesa. La primera torre que es va començar a construir als Alfacs,

---

38. AHCTE. Sant Jordi,19.
39. AHCTE. Rúbriques, 1555,en data 7 d' octubre: "*Apoca per los magf. procuradors feta a mº Jaume Puig de certa quantitat de diners que com a síndich de Tortosa cobra dels arrendadors del maestre de Montesa per a pagar les guardes de la torre de Sant Jordi, terme de Tortosa, en virtut de una provisió real*".
40. AHCTE. Rúbriques, 1574, octubre: "*Sindicat per los mag. procuradors administradors de les obres i reparos de la torre de Sant Jordi de Alfama en la ribera de la mar e terme de Tortosa construyda, y de les guardes de aquella posats ab mandat real fet a mº Jaume Puig, ciutadà,, per a cobrar del sr. mestre de Montesa o dels arrendadors de les rendes qualsevol quantitats de diners deguts y ques deuran pera pagar dites obres y guardes de dites torres*".
41. Fernández Asís, V: *Epistolario de Felipe II sobre asuntos de mar.* Madrid 1943: "*El rey ordenó –1564– a don Garcia de Toledo que además de informar sobre Perpiñan, informara también sobre qué torres se debían construir en las costa de Cataluña y Valencia*".
Cámara, A: " Las torres del litoral en el reinado de Felipe II", p.82, *Espacio, Tiempo y Forma*, UNED: "*El rey encomendó –1566– al virrey Hurtado de Mendoza el plan para fortificar la costa mediante el sistema de torres.*"

segurament va ser la torre del Codonyol. Disposem de referències al *Dietari de la Generalitat de Catalunya* que ens confirmen les dades i ens assenyalen que la supervisió de la construcció va anar a càrrec del mateix lloctinent general.[42] Simultàniament, en el període 1566/ 1569 es construïa o es reformava a càrrec de la ciutat la torre de la Guardiola, també als Alfacs, com o confirmen les àpoques del mestre d'obres Moyano "*per comte del stall de la torre de la Guardiola devés la Ràpita*".[43]

Sembla que la torre del Codonyol es va avançar al complex defensiu que es volia fer al port dels Alfacs, perquè alguns anys després, el 1575, el rei enviava el seu enginyer Juan Bautista Antonelli a Barcelona perquè es reunís amb el capità general del Principat, Hernando de Toledo, i amb Dionís Coscón, comanador d'Ulldecona, que havia estat nomenat el 1572 "*Alcaide de Tortosa y torres de los Alfaques*".[44] La finalitat d'aquesta trobada era el decidir la ubicació de les torres, i el mateix rei els recomanava que havien de ser molt fortes i que, una d'elles, la que havia d'estar a la part més perillosa –l'Aluet– havia de ser encara més forta que les altres. Alhora manava al comanador Coscón que comencés a comprar els materials necessaris i el feia responsable directe de l'execució de les obres.[45]

Simultàniament la ciutat de Tortosa edificava –1575– la torre de Sol de Riu o de l'Àngel Custodi, situada a la gola principal de l'Ebre i de gran valor estratègic ja que havia d'impossibilitar l'entrada de corsaris riu amunt i, per tant, a Amposta i a la plana del Delta en general. La conveniència d'aquesta torre ja l'havia assenyalada el Consell de la ciutat l'any 1569: "*...per lo gran dany fan los moros inimichs de nostra sta fe cathòlica als poblats e habitants de la present ciutat entrant ab ses fustes en lo riu de la present ciutat i així encativen molta gent que fan son llavor així en les pesqueres de la present ciutat com en altra part de la riba de dita ciutat.*

---

42. *Dietaris Generalitat de Catalunya*, II, 1539 a 1578, p.210: "*En aquest mateix dia –4 de juny 1567– després de dinar, lo excel·lentíssim senyor loctinent partí de la present ciutat de Barcelona per a la volta de Tortosa, per a visitar y veure la torra o fortalesa se ha de comensar al port de l'Alfac, hont ha ja molt treballert*". Uns anys després, el 6 de juny de 1570, "*En aquest die, entre les vuyt y nou hores de nit, se embarcà lo excel·lentíssim senyor loctinent general ab les quatre galeres de Pedro Batista Lomalin, genovés, per anar a veure la fortalesa se fa al port del Alfac*".
43. AHCTE. Rúbriques, juny 1566.
44. ACA. Consell d'Aragó, lligall 261: "*por la plática y experiencia que teneys de semejantes cosas y de guerra, hos havemos nombrado nuestro alcayde de Tortosa con que tengays a cargo de dichas tres torres con quatrozientos y cinquenta ducados de salario al año por lo uno y por lo otro, como vereys por el título y los otros despachos que os mandaremos enbiar de ello*".
45. ACA. Consell d'Aragó, lligall 261: "*havemos acordado que vos tengáys cargo de las obras de las dichas torres, como persona a cuyo cargo a destar y de mirar que se haga conforme al designio y orden que se diere, sin exeder dello y que se libre y pague por vuestras libranças todo lo que se gastase y distribuyese en lo tocante a la dicha obra por el pagador que yra con los dineros para ello, en cuyo poder han de estar ansimismo los materiales, pertrechos y las demás cosas della*".

Per a evitar los quals danys y que no tinguen l'osadia de entrada en lo riu les dites fustes convé se fes una torre en la gola major de dit riu o en altra part mes còmoda de la riba que aparegués a la ciutat".[46] Malgrat la conveniència d'aquesta torre, Tortosa ja havia compromès gran part dels seus recursos en una ajuda de 2000 o 3000 ducats per a les torres que Felip II havia manat fer als Alfacs. Llavors la ciutat, una vegada aprovada la construcció d'aquestes torres, va intentar una interessada maniobra econòmica que consistia a intentar canviar l'aportació econòmica que havia compromès a les torres dels Alfacs pel finançament directe de la torre de l'Àngel Custodi, i acordava: "...*supplicar al Exc. Sennor Capità General del present Principat plaria convertir la offerta que esta ciutat té feta de adjutori a la fàbrica de les torres que sa Magestat manà fer en lo port dels Alfachs co és lo que resta pagar per dita ciutat en la fàbrica de dita torre que la ciutat entén fer en la riba per la mar per la expulsió dels inimichs*".[47] D'aquesta manera, la ciutat pretenia resoldre alhora dos dels problemes defensius més greus que havia patit al llarg del segle. Malgrat que aquesta petició no va ser acceptada pel virrei, almenys la ciutat va aconseguir parcialment els seus objectius, ja que només pagaria la part compromesa per la torre de Sant Joan[48], perquè les altres quantitats havien d'anar destinades a les fortificacions de l'Aluet i del Carregador, que a la fi no es van construir. En qualsevol cas s'observa una diferència clara de prioritats entre la Monarquia i la ciutat de Tortosa, ja que la primera, amb una visió de conjunt de tota la costa de llevant, tenia com a objectiu prioritari el control del port natural dels Alfacs, lloc de gran importància estratègica, on els corsaris feien les aiguades, i no li importaven tant els problemes que pogués patir el Delta, cosa que en canvi sí interessava molt a Tortosa. En qualsevol cas la ciutat va tirar endavant el projecte de la torre, però es va construir tan a la vora, amb la intenció de cobrir bé tota la bocana del riu, que aviat va tenir problemes en la "*defensa de aquella dels colps de la mar*".[49] De fet, avui descansa submergida davant la platja de la Marquesa, ja que en deixar de ser el riu de la Saida el braç principal, a la segona meitat del segle XVII, i disminuir les aportacions sedimentàries, el mar va tornar a avançar i s'emportà la torre sota l'aigua.

---

46. AHCTE. Provisions 70, 1569-1570.
47. Ibíd.
48. AHCTE. Rúbriques, maig 1585: "*Apoca de mº Francesc Sebil, pagador dels soldats de la torre de sant Joan de Bolich del port dels Alfachs feta a Tortosa de C lliures, rebé de mº Nicolau, clavari de Tortosa per compte del segon terç de les mil lliures Tortosa offerí donar a sa real mag. en adiutori de dita torre*".
49. AHCTE. Rúbriques, 219, amb data 15-5-1575: "*capitulació feta y fermada entre los magnífics procuradors tenint poder del Consell de XXª de una y Joan Bruel, mestre de cases, de part altra sobre certa estacada faedora davant la torre del Àngel Custodi de Tortosa per defensa de aquella dels colps de la mar*".

La construcció de la torre es pot seguir a través del llibre de la torre de l'Àngel Custodi.[50] L'obra va començar el febrer de 1575 i es va acabar l'any següent. La va pagar íntegrament la ciutat de Tortosa i el seu cost total va ser de 5.115 lliures, 12 sous i 11 diners[51], segons certificació del notari del consell de la ciutat, Pere Martí. Malgrat que la ciutat va córrer amb les despeses de la construcció de la torre i no va tenir l'ajuda del rei ni de les corts, sí que va comptar amb altres col·laboracions com la del Consolat de Barcelona, molt interessat a protegir les seves naus en passar prop d'una zona tant perillosa.[52]

L'edificació de la torre no va estar exempta de problemes. El mes de setembre de 1575, quan s'estava en plena construcció, es va sofrir un duríssim atac dels moros: "*Los cossarios de Argel* (...) *vinieron con muchas galeotas y fragatas, y una mañana embistieron con muy grande poder a la gente que estava en guarda de ella, la qual no estava aun medio fabricada, y se travó entre ellos una muy reñida escaramuça que duró muchas horas, acometiendo los moros muchas vezes la escalada, y Dios fue servido que los de la guarda de ella, aunque pocos, hizieron retirada a los moros, que fueron más de dozientos, y muchos muy mal tratados, y mal heridos, y muchissimos muertos...*".[53] En tenir notícia d'aquest atac, la ciutat va trametre reforços. Disposem dels acords[54] mitjançant els quals el Consell, entre altres qüestions, aprova els pagaments de les provisions de "*pa y vi y altres vitualles*" que es van utilitzar per proveir la gent que havia anat en defensa de la torre.

La torre sembla que va complir a la perfecció la funció que se li havia assignat de tancar la gola principal del riu. Així ho corroboren els documents de l'època: "...*després ensà que la ciutat feu fabricar dita torre en dit puesto, no ha tengut notícia el testimoni ni sab que sien entrades*

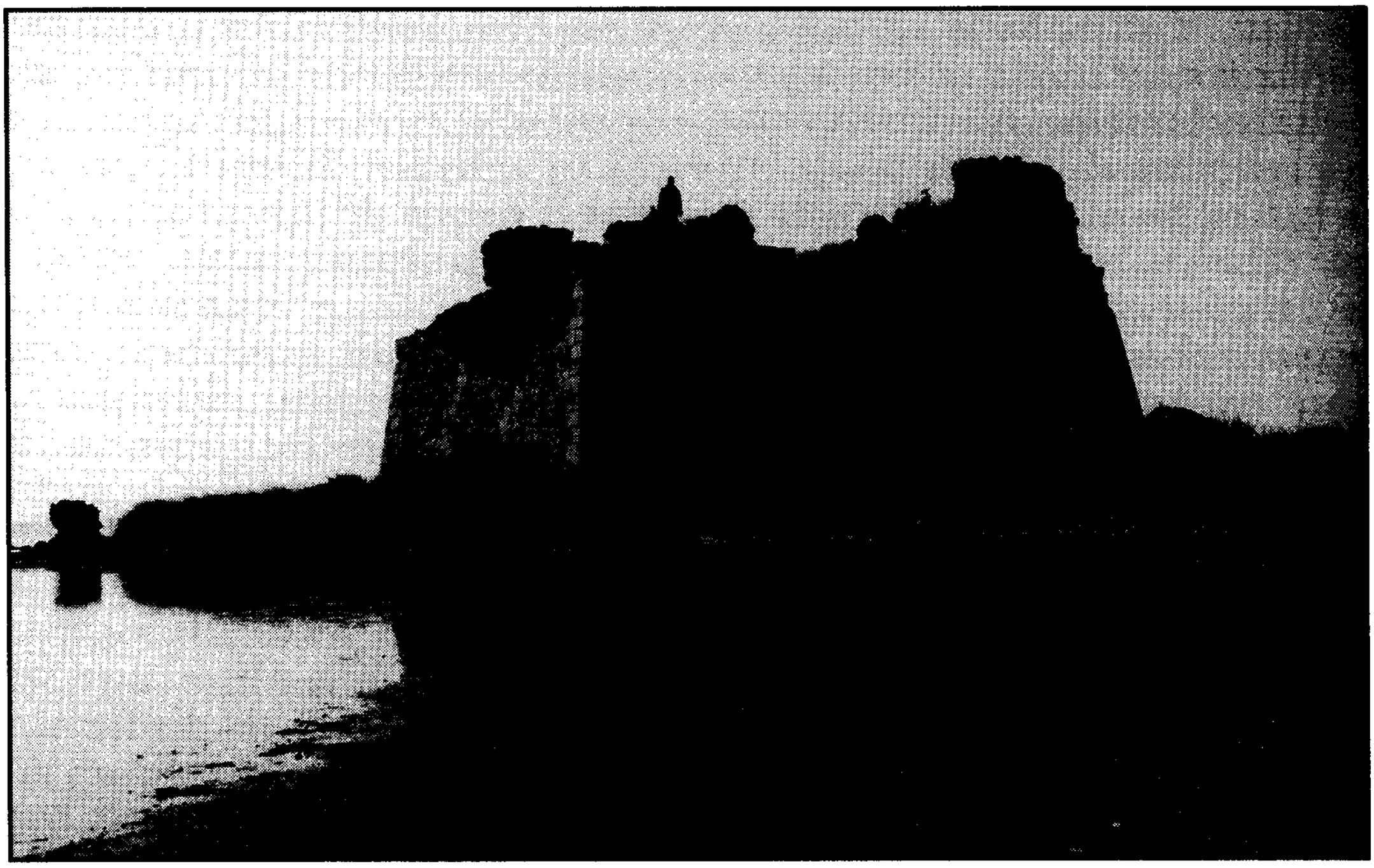
50. AHCTE. Obres Públiques 5, Torre de Sol de Riu.
51. AHCTE. Privilegis IV, 36.
52. AHCTE. Rúbriques, novembre, 1575: "*Sindicat per los mag. procuradors fet a Andreu Joan Sezilla en Barcelona pera demanar y cobrar dels cònsols de la llonja de Barcelona les 300 lliures, que aquests oferiren donar en adiutori de la torre per Tortosa feta al Sol del riu Ebro, per a expellir de allí els moros*".
53. Bernat, S: *Por la ciudad de Tortosa. En iustificacion de lo que suplica V. Magestad, acerca de la separación que pretende el lugar de Xerta, de su término, y jurisdicción*, Madrid, 1614. Aquest text va ser copiat literalment per Francesc Martorell en la seva *Historia de la Antigua Hibera*, Tortosa, 1626. Vegeu Enric Querol: *Tortosa, república literària*, Tortosa, 1999, p. 204. Aquest fet es troba recollit també a un memorial que la ciutat envià a les Corts de 1702: "*La ciudad de Tortosa expone a su magestad sus servicios y méritos, pidiendo y suplicando se sirva confirmarle las costumbres escritas que tiene por leyes muy especiales, y los reales privilegios que otros príncipes y reyes le concedieron y confirmaron, aviendo para ello presentado al señor Phelipe Quinto este memorial en las Cortes Generales que celebró en Barcelona el año 1702*". Aquest memorial el va recollir i publicar Ramon O'Callaghan a *Apéndice a los Anales de Tortosa. (1886-1895)*.
54. AHCTE. Privilegis IV, 36, 15-9-1575.

galiotes ni altres fustes de moros en lo riu Ebro, conforme ans hi solien entrar si bé es veritat que en algunes ocasions han vengut algunes naus o veixells de moros que se són posats davant dita torre en part ahont no puguen rebre danys dels tirs de la torre".[55] La torre era alhora de defensa i de guaita, de manera que, a més d'impedir la pujada de les naus corsàries per l'Ebre, també avisava les altres torres o talaies situades més a l'interior de la presència de moros a la costa del Delta: *"... y encara que en algunes ocasions han saltat a terra, empero com han saltat lluny de la torre, encara que donen alguna escorribanda y correguen algun tros de les pesqueres o salines empero no poden fer tant de dany com feien ans de estar-hi dita torre...y avisen a les demes torres y tota la costa de la mar y així tothom se guarda".*[56]

Simultàniament a la construcció i posada en funcionament de la torre de l'Àngel Custodi, s'engegava la fàbrica de les torres dels Alfacs, aquesta vegada a càrrec del monarca Felip II. Al Consell de la ciutat de Tortosa celebrat el 24 de juliol de 1576 es donava compte d'una carta del rei en què se n'anunciava la imminent construcció i s'agraïa a la ciutat que hagués sortit fiadora del pagador de les obres,[57] que es van començar de seguida. El mes d'octubre es van enviar els primers 8.000 ducats per a les torres dels Alfacs. Aquesta quantitat es completaria amb 4.000 ducats més a l'agost de 1578 i 7.000 ducats el març de 1580.[58]La construcció de les torres estava dirigida des de l'any 1578 per Cristóbal Antonelli –nebot de l'enginyer reial Juan Bautista Antonelli–, del qual coneixem un informe, que va emetre el 16 de desembre de 1580, segons el qual la torre de Sant Joan ja estava feta encara que faltaven algunes coses, però hi havia molts problemes a torre de l'Aluet, que havia de ser la clau de tot el sistema defensiu de port dels Alfacs i sense la qual les altres torres no serien efectives.[59] Sembla que fins i tot la torre de Sant Joan havia passat per tota mena de vicissituds, ja que els estallers Pere Costa i Juan del Castillo van abandonar l'obra a la meitat, en acabar-se els diners que s'havien pressupostat; llavors Pau Saiforés, que havia sortit com a fiador de les obres, es va veure obligat a acabar-la amb els seus propis diners. Fins i tot va haver d'utilitzar els seus amics i familiars per defensar la torre dels

---

55. AHCTE. Amposta 37, Imposicions 1627.
56. Ibíd.
57. AHCTE. Privilegis IV, 36, en data 24/8/1576: "*os agradecemos mucho la voluntat que mostrais tener a la cosas de nuestro servitio y deliberation que haveis hecho salir por fiadores de la persona que nombrareis pagador de las fábricas de las fortalezas que se han de hazer en los Alfaques por toda aquella quantidad que entrare en vuestro poder que todo es corresponder a la confiansa que con razón hazemos dessa ciudad y pues en breve se comensarà la dicha fábrica y entonces se embiarán en orden y recaudos conveiente para vuestro descargo*".
58. AHCTE. Rúbriques, 216v, 225r, 233v.
59. Cámara, A: *op. cit*, p. 77.

Torre de Sant Joan. Els Alfacs, 1580.

possibles atacs durant la construcció.[60] Tots aquests problemes eren petits al costat dels que tenia la torre de la punta de l'Aluet. Segons l'informe d'Antonelli la torre havia patit, de la mateixa manera que la torre de l'Àngel uns anys abans, un ferotge atac dels corsaris: "...*armaron tres galeras y llegaron hasta aquí y an tomado el bastión que no tenia sino veynte palmos y estava hecho los traveses que son los brazos de la fortificación*".En el mateix informe, l'enginyer demanava que es trametessin quatre o cinc galeres durant uns mesos, fins que s'acabés la construcció de la torre, a fi que no tornés a succeir el mateix, ja que "*este sitio es como estar junto Arger y quantas vezes se dará principio tantas lo desbaratarán porque les conviene a ellos mucho este puesto que lo llaman cabo de Oro*".[61]

En relació amb aquesta qüestió, disposem d'una carta llegida al Consell de la ciutat de data 16 d'octubre de 1580 en la qual es demanava que, atesa la notificació del lloctinent i capità general del Principat en què s'avisava que "...*quatre galiotes de moros estaven apercebides en Alger per*

60. Cámara, A: *op. cit*, p. 82.
61. ACS. GA, llig. 110, fol 132.

a venir a la dita punta del Aluet pera destruir lo bestió y la dita fàbrica",[62] el Consell fes anar 150 homes amb les seves millors armes cap aquell lloc. Cinquanta d'aquests homes es dedicarien a reforçar la defensa i els altres s'utilitzarien per avançar la fàbrica de la torre. El Consell, que ja tenia informació del perill a través del comanador d'Ulldecona i també de notícies rebudes des de Tarragona, va acordar atendre la petició atorgant els cent cinquanta homes que es demanaven, i a més va ordenar que es preparessin "...*trescents homens dels més luzidos de la ciutat, als quals se'ls nomene cap per se mag. pera que* (...) *puguen socórrer si mester serà dit bestió y fàbrica o la part hon a ses mags. pareixerà ser més necessari*".[63]. Davant l'imminent perill, el Consell va prendre altres mesures complementàries, que van consistir a trametre sis homes més a la torre de l'Àngel Custodi, i enviar un obrer de la vila per preparar la torre per l'artilleria "*per obrir les garites necessàries y lo demés que convingue*". Alhora es trametia un home perquè avisés les guàrdies marítimes de la ciutat, del Perelló i de Fullola. De fet, se'ns fa estrany que amb aquestes mesures no es pogués deturar l'atac. Potser Antonelli fa referència a fets anteriors, o potser no es va arribar a temps d'evitar l'atac, o fins i tot és possible que es produís quan ja ningú no s'ho esperava. En qualsevol cas, l'atac es va produir i la part de la torre de la punta de l'Aluet, que ja estava feta, va quedar destruïda.

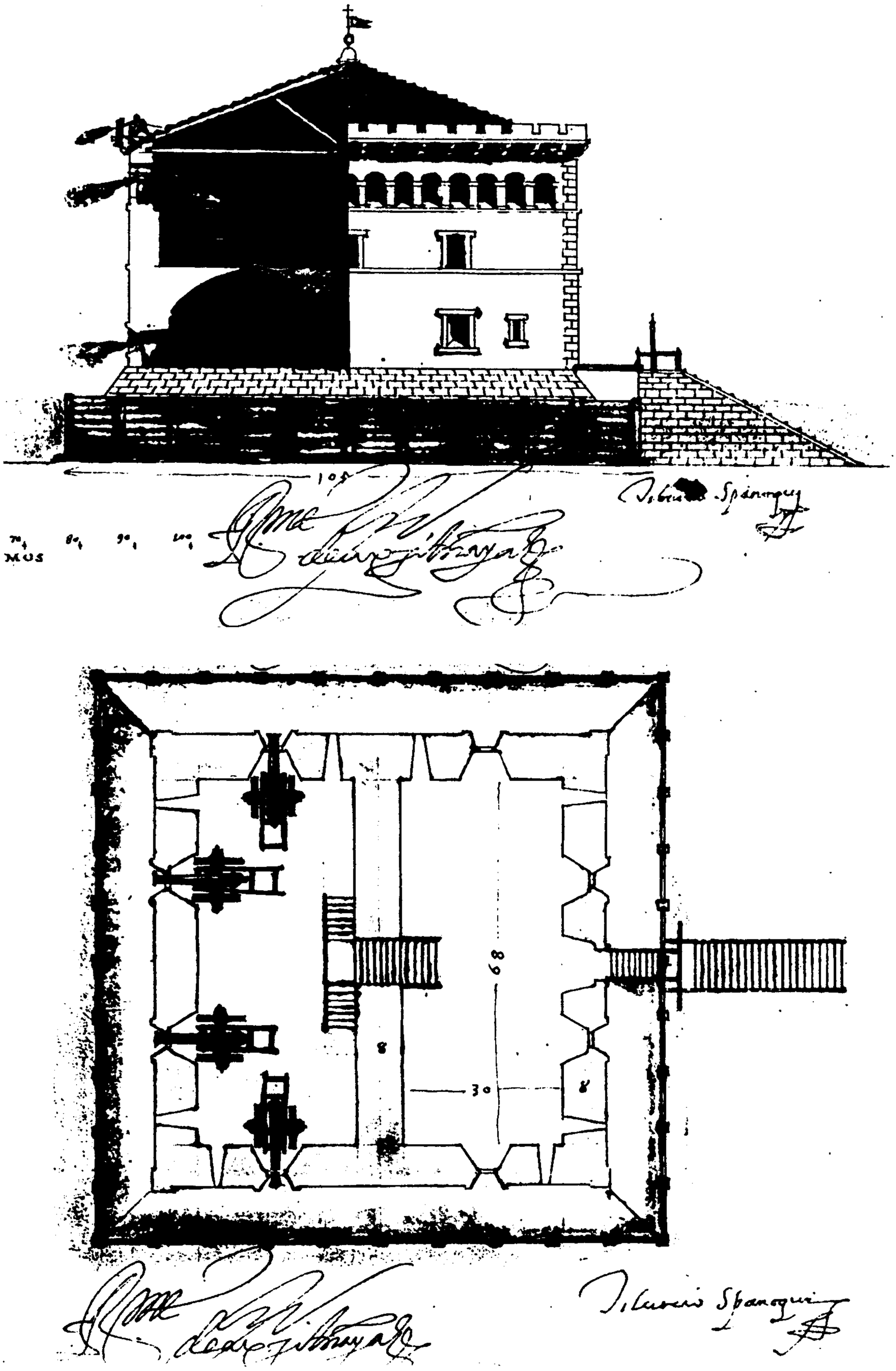
En un informe del duc de Terranova de 1583 sobre l'estat de la fortificació dels Alfacs[64]s'explicava que faltava per acabar la torre de la punta de l'Aluet, que era precisament la més important. La seva construcció, en un principi va ser atorgada pel lloctinent general, prior don Hernando, per un estall de catorze mil ducats i, en ser destruïda, es va intentar fer-ne responsables els estallers i empresonar-los perquè se'ls acusava que el mal fet pels moros havia estat motivat per la lentitud de les obres, tot i que finalment no es va poder aconseguir "*por no ser de justicia*". Amb tot, s'esperava que, si se'ls tornava a adjudicar l'obra, farien una rebaixa. En aquest document s'informava també que, com una part de la torre encara havia quedat dreta i es conservaven molts materials, l'obra es podria acabar amb onze o dotze mil ducats, però no hi havia recursos enlloc. Proposava dues possibles fonts de finançament: d'una banda, que Tortosa pagués els dos o tres mil ducats que devia de la pragmàtica reial de les torres i de l'altra, la més important, la possibilitat d'aplicar algun impost sobre els vaixells i les mercaderies que entressin en aquell port. També s'assenyalava que, com a últim recurs, si aquestes

62. AHCTE. Privilegis IV, 16/10/1580.
63. Ibíd.
64. ACA. Consell d'Aragó, Lligall 261, 8.

possibilitats anteriors fallaven, i davant la radical negativa dels diputats de Catalunya a donar diners per a l'obra, aquests es podrien obtenir "*lo que procediesse de hazer universidades a los lugares de Almoradí y la Jessa en el Reyno de Valencia*",[65] on es calculava que es podrien recaptar més de 5.000 ducats que, sumats amb els que devia Tortosa, i comptant que encara es conservaven una gran part dels materials, es podia pensar seriosament en la possibilitat d'acabar la torre o, al menys, d'avançar-la molt. Finalment es considerava imprescindible la presència d'algunes galeres "*...para que defendiessen la venida de cosarios y la chusma ayudasse a la fábrica, pues se ha de presuponer que los turcos en entendiendo que se torna a la fábrica pretenderan estorvarlo por serles de gran perjubicio para sus aguadas y guarida y con la assistencia y ayuda de dichas galeras se offrecerán los maestros a ponerla en perfición dentro de quarenta o cinquenta dias*".[66] Aquesta qüestió de les galeres també es considerava imprescindible en un informe del comte de Miranda, en què, a més, s'informava d'un nou problema que acabava d'aparèixer: "*advierte que la torre del Codonyol està falsa y que para remedio della han condenado a los destajeros, a que la reparen, haziéndole una camisa de fàbrica, que trave con la pared que està hecha, y les ha ofrecido de ayudar con cien libras*".[67]

Per problemes econòmics i també relacionats amb la disponibilitat de les galeres, el tema de la torre de l'Aluet es va estancar. El Consell d'Aragó informava encara l'any 1606 que el motiu havia estat la falta d'acord amb les característiques que havia de reunir la torre: "*...la forma que ha de tener esta fortificación y la traça de ella, la qual hasta agora no se ha resuelto*".[68] Finalment es va redactar un nou projecte a càrrec de Tiburcio Spanoqui. Aquesta vegada la torre s'havia de col·locar entre 1000 i 1500 metres dins de l'aigua, per defensar millor l'entrada del port dels Alfacs. El finançament havia d'anar a compte d'una partida de 35.553 lliures que havia quedat dels diners que les Corts de 1585 havien apartat per fortificar la costa catalana. Però, malgrat que s'havia fixat l'inici de les obres per al mes de març de l'any següent, es va haver de tornar a ajornar. El motiu aquesta vegada va ser que calia donar prioritat al finançament de les galeres de Catalunya que es consideraven d'interès més general que la torre de l'Aluet.[69] El cert és que aquesta torre, com la que havia d'anar "al carregador", aquesta més petita, amb quatre soldats,

65. Ibíd.
66. Ibíd.
67. Ibíd.
68. ACA. Consell d'Aragó, Lligall 268, 13.
69. ACA. Consell d'Aragó, lligall 268.

Projecte de la torre de l'Alvet de Tiburcio Spanoqui (1606), no realitzat.
(ACA. Consell d'Aragó, lligall 268, doc. 13, MP-32).

mitja colobrina i mig canó, no es va arribar a fer, o almenys no es va acabar. Les torres del Codonyol i de Sant Joan, en canvi, sí que van entrar en servei, encara que sense la torre de l'Aluet no tenien un gran valor estratègic.

3.1.3. *Les torres de final del segle XVI: cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla*

Amb els elements defensius que s'havien anat introduint a la costa del Delta –torres de l'Àngel Custodi, de Sant Juan, del Codonyol, etc.– es dificultaven molt els atacs dels corsaris moros, que es van traslladar cap al nord, a la zona entre el Perelló i Salou, on les peticions d'ajuda i les captures de veïns eren constants.

El dia 9 de juny de 1595, Pau Cervera, doctor en drets de la ciutat de Tortosa, entregava una carta a la Diputació General de Catalunya tramesa pels procuradors de la ciutat "*sobre la fàbrica de tres torres que.s diu ésser necessari sien fetes en la costa del coll de Balaguer y Sant Jordi*".[70] Uns dies després, el 27 de juny, eren les "universitats" de Reus, Vilaseca, Mas Ricart i la Canonja qui presentaven les seves queixes i peticions en el mateix sentit "...*ha moltíssims anys patexen grans vexacions y danys dels moros, turcs y cossaris que, recullintse en lo port de Salou y en les cales del coll de Balaguer, que y són moltes, grans y molt capasses, donen sobre nosaltres, així en la mar com en la terra, y.ns roben y captiven de ordinari y fan altres danys ynormes, com de tot se ha pres informacions per horde del excel·lentíssim senyor loctinent del rey, nostre senyor, y així està vuy la major part de aquella terra herma o mal cultivada, y per la mar no y ha qui gose negociar ni tractar*...".[71] Es proposaven les torres necessàries i es demanava que el finançament de la seva construcció es realitzés amb càrrec a les partides acordades a les últimes corts de Montsó per defensar la costa del Principat amb torres i fortaleses. El dia 8 d'agost serien els pobles de Cambrils, Vinyols i Tivissa els que s'afegirien a les peticions de construcció de torres com a condició indispensable per a evitar els danys que causaven els corsaris.[72]

---

70. Dietari Generalitat de Catalunya 1578-1611, pp 288.
71. Ibíd. p. 289.
72. Ibíd. p. 290: "*és cert que si dites fortaleses i torres no.s fan per defensa dels ports y cales tenim en dita costa, aniran los cossaris de contínuo augmentant los robos y danys nos fan* (...) *que els últims captivats en dit coll –de Balaguer– són de la vila de Cambrils, y los que estan poblats en Tivissa ni podem conrear lo terme, ni valer d'ell, ni casi gosam exir sens notori perill de nostres cases, per ser tot lo coll en nostre terme y estar, com qui diu, a les portes de Alger, per lo qual, quan humilment podem, supplicam a vostres senyories, com emparo que són y refugi de Cathalunya, procuren rellevar-nos de*

Aquestes peticions tan insistents van fer que el dia 26 de juliol de 1597 el duc de Feria, virrei de Catalunya, escrigués als procuradors de Tortosa reconeixent els danys que els corsaris realitzaven a la costa de l'Ebre "*captivant los poblats en aquella robant y cremant-los sos bens y haziendes...*". Alhora demanava que la ciutat trametés ràpidament les persones més adequades per estudiar els millors llocs on es podien edificar les torres i també plantejava quines ajudes podia aportar la ciutat en el finançament de la seva construcció, l'armament i el posterior manteniment.[73] El 13 d'agost de 1597 el Consell de la ciutat, que sempre intentava eludir despeses, contestava a les peticions d'ajuda en aquests termes: "*...la present ciutat per estar molt necessitada no pot aiudar a la fàbrica de dites torres sinó que en qualsevol de dites tres torres posarà pagarà y sustentarà dos guardes y que també de la quantitat ques consignarà administrarà la constitutió de sis pesses de artilleria pera dites torres...*".[74]

L'any següent, el 17 d'agost, el duc de Feria, ignorant les propostes de Tortosa, informava en una carta tramesa al Consell de la ciutat que, en compliment dels acords de les corts de Montsó de 1585 en què es va decidir la construcció de torres per tota la costa, demanava la presència d'un determinat nombre de soldats a càrrec de la ciutat mentre duressin les obres. També fixava el nombre de soldats de què havia de disposar cada torre, una vegada acabada. La de l'Àguila i la de l'Ametlla havien de tenir tres soldats cadascuna, com a mínim, i la de cap Roig quatre. Evidentment, aquestes guàrdies també anirien a càrrec de la ciutat de Tortosa: "*la qual guarda és forçat se faça per los habitants en aquexa ciutat de Tortosa com a més vehina e interessada*".[75] Finalment, demanava que la ciutat enviés a Barcelona un representant perquè signés els oportuns compromisos "*ab legítim i bastant poder per a obligar dita ciutat y los que habiten en ella a fer dita guarda y tenir en custòdia qual convé las ditas torres*".[76]

El dia 22 d'agost de 1598 el Consell de la ciutat de Tortosa acordava trametre a Pau Gaspar Bou, que era un dels seus advocats a Barcelona, un escrit en el qual es demanava que s'informés sobre quina era la quantitat que es consignava per a la fàbrica de les torres, avisant que en cap cas la dotació econòmica podria ser inferior a les 12.000 lliures que

---

tants grans perills, procurant se fassen torres en les cales y port y ha en dit coll y envers lo riu de Tortosa, a ont se enclouen ports i cales de gran ymportància...".
73. AHCTE. Privilegis IV, 26-7-1596.
74. Ibíd, 13-8-1597.
75. Deliberacions 72, 1597-99.
76. Ibíd.

l'anterior virrei, Manrique Lara, havia fixat com a necessàries per poder construir les tres torres.[77] S'argumentava que, a més de les despeses pròpies de la construcció de les tres torres, s'havia de tenir en compte que abans de l'inici de les obres era necessari construir un bastió i posar-hi soldats per protegir els treballadors ja que el lloc estava desert i no es podia comptar amb cap refugi en cas d'atac. També s'apuntava que la torre de cap Roig havia de ser la més reforçada de les tres "*per estar en lo port de la Ampolla hon se carreguen los veixells grossos y en cas de necessitat de enemichs ha de defensar los veixells y ha de haver mija colubrina sens altres pesses de artilleria*".[78] Finalment el Consell demanava en Pau Gaspar Bou que, en cas de comprovar que la consignació econòmica destinada a la construcció de les torres fos inferior a les 12.000 lliures fixades inicialment, no signés cap compromís i que ho notifiqués tant al Consell de la ciutat com al lloctinent general i als diputats del General.

Mentre es discutien aquestes qüestions es va produir un greu atac corsari al Perelló a final de l'estiu de 1598: "*...sinquanta moros o més són entrats a mija nit passada –11 setembre– per la part del forn en lo loch del Perelló terme de Tortosa y han posat foch a dos cases y se n'han portat catius los moros onze o dotze persones havent los del poble mort Andreuet lo andorrà renegat de dit loch y un moro qui.ls ha portat alli...*".[79] Aquest fet s'utilitzaria des de Tortosa per presionar el virrei i els diputats "*pera moure'ls a effectuar lo asiento de les torres*".[80] Evidentment es tractava d'aprofitar aquesta desgràcia per aconseguir la construcció de les torres d'una manera ràpida i el més avantatjosa possible per la ciutat.

El dia 12 de setembre de 1598 –el dia després de l'assalt del Perelló– el Consell de Tortosa era informat pel seu advocat a Barcelona, Pau Gaspar Bou, que la quantitat de diners que el capità general del Principat tenia previst gastar en la construcció de les tres torres era molt menor d'allò que Tortosa considerava com a mínim indispensable. Per això, es trametia una nova carta a Gaspar Bou en aquests termes: "*puix la quantitat consignada per a la fàbrica de les tres torres que se an de fer y fabricar en los llochs de cap Roig, Aguila y cala de la Ametlla no arriba a la quantitat de quatre milia liures que pera dita fàbrica es cosa molt tènue y que no abastarà a la fàbrica de una torre, no accepte de ninguna manera la dita consignatió ny fer-ne de ninguna manera obligació alguna per la part de*

77. Ibíd.
78. Ibíd.
79. AHCTE. Privilegis IV, 12-9-1598.
80. Ibíd.

aquesta ciutat".[81] També se li demanava que organitzés una entrevista amb el capità general per demanar-li que, com a mínim, s'augmentés la quantitat necessària per a la construcció de les tres torres fins a 9.000 lliures, tenint en compte la gran despesa que generaria la seva construcció en un lloc desert i llunyà de qualsevol població.[82] Com a argument més contundent quant a l'extrema necessitat de les torres, el Consell li demanava que li expliqués els fets de la nit anterior al Perelló.

El 30 d'octubre de 1598 Gaspar Bou es dirigia de nou al Consell de la ciutat amb una carta, en nom de l'enginyer designat per la Monarquia com a responsable dels projectes de les torres, que tenia totes les característiques d'un ultimàtum en què es venia a dir que el Consell s'ocupés dels seus problemes i no d'allò que corresponia al lloctinent i els diputats i, a més s'amenaçava que, si no es comprometien ràpidament en les obligacions que s'havien fixat, els diners de les torres es destinarien a una altra finalitat.[83]

El 2 de novembre de 1598 el Consell responia amb velades acusacions a Gaspar Bou per no haver-se ocupat prou del problema i nomenava a Francesc Amich com a representant directe que "*vaja a Barcelona* (...) *pera que sàpia y veja lo que se ha delliberat per sa Exa y Senors deputats acerca de la fàbrica de dites tres torres y replique lo que convidrà sobre dit negoci y fassa tot lo possible en que la present ciutat no emprenga la guarda dels fabricadors y menobres de dita fàbrica ni altres coses li sien en danny*".[84]

El dia 16 de novembre Francesc Amich, des de Barcelona, escrivia als procuradors i al Consell explicant-los la delicada situació i la necessitat d'acceptar la proposta ràpidament: "*Considereu bé que si d'esta volta no es conclou tinch parer que may tingam torres*". També es lamentava de no haver pogut fer més per millorar l'oferta: "*Déu vertader sab lo que a mi fresa no haver pogut negociar* (...) *podeu estar certs que si a fet lo que*

---

81. AHCTE. Deliberacions 72, 1597-99.
82. Ibíd.
83. AHCTE. Deliberacions 72, 1597-99: "*les tres torres que se han de fer aquí se encantaran públicament amb traça i forma que ha donada lo enginyer qui per manco preu les farà y lliurada la obra la quantitat que restarà en dita se girarà a V. M. d pera que la distribuscau ab lo mestre qui la empendrà, y en lo entretant que a costes de V. M. d se tinga guarda y acabades les obres mantenir la guarda conforme convindrà y en açò entench se han v.m.d de obligar y en tenir cuydado si y ha prou diners o no que los diputats sen tindran ànsia de provehir tot allò que haurà demanat lo mestre a qui s lliurarà la fàbrica de manera que no se* (...) *V. M. d que donar-se pena de voler entender mes sinó en continent enviar-me l'orde de poder firmar les obligacions perquè lo enginyer està molt cansat de aguardar y se farà altre destí dels diners...*".
84. Ibíd.

La torre de l'Àguila, actualment reutilitzada com a dependència d'un xalet.

humanament se a pogut però (...) és molt dificultós y encara impossible mudar los criteris y trasses".[85]

El dia 10 de desembre Francesc Amich tornava a Tortosa amb un memorial que li havia entregat l'enginyer reial referent a la torre que s'havia acordat fer a Palafrugell i que podria servir com a model en aquest cas per "*donar remate y asiento en la fàbrica de les tres torres*". El memorial fixava les condicions tècniques que havien de complir les torres, el sistema i les condicions d'adjudicació de les obres i, finalment, les obligacions que havia d'assumir la ciutat, entre les quals destacaven la de garantir la defensa dels treballadors mentre durés la construcció i assumir-ne el manteniment després de construïdes.

El Consell General, el dia 13 de desembre, una vegada "*oydes dita delliberatio y obligatcio*", acordava: "*que per quant esta costa està afligídissima y ab perills imminentíssims així de navegants com de passatgers de ganaders y terratinents pescadors y altres maiorment que entenen que estan los poblats en lo loch del Perellò terme de dita ciutat y*

85. Ibíd.

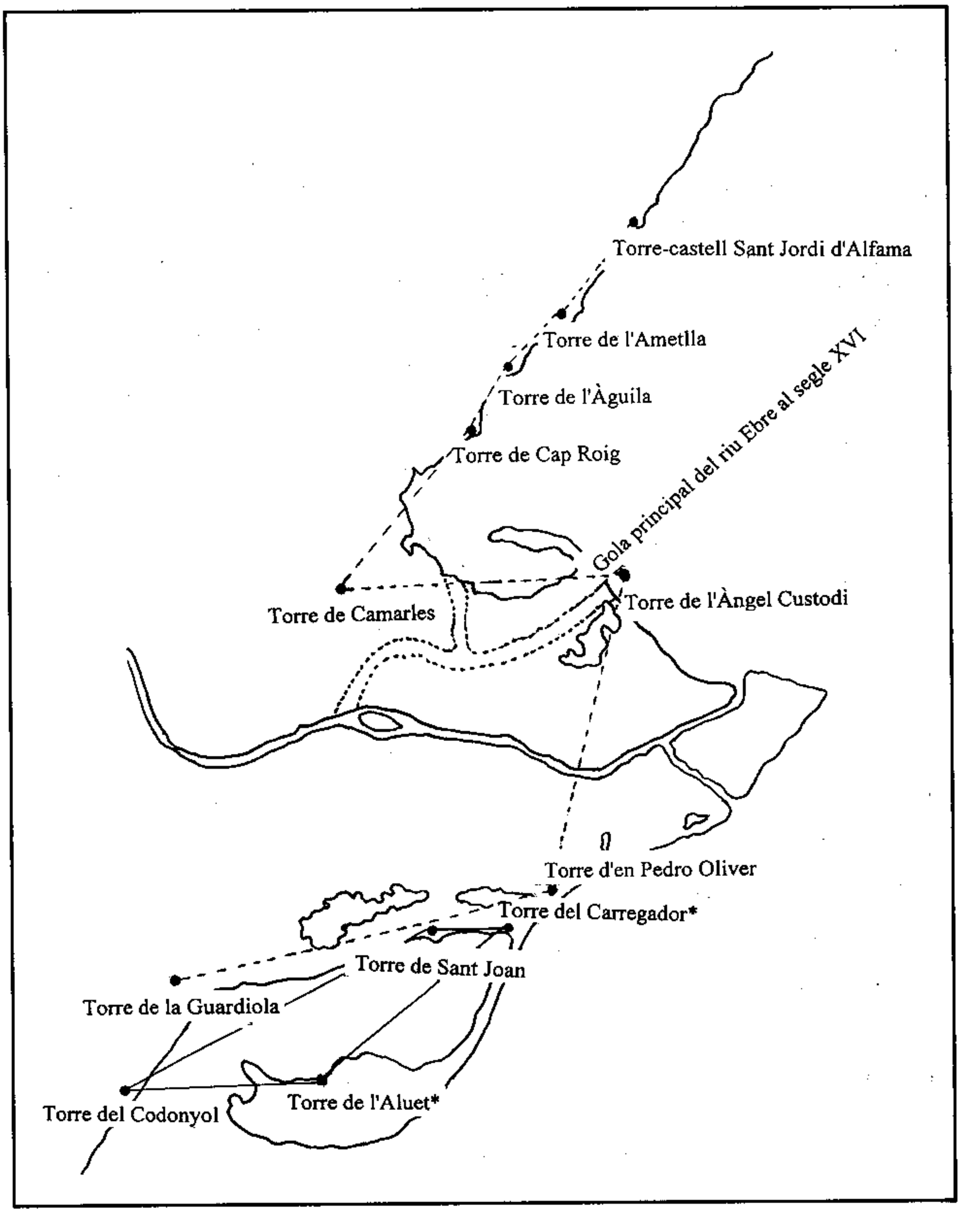
dels lochs de lur contribució ha despoblar-se de aquell loch lo que seria en gran dany així dels poblats en dita ciutat com dels passajers navegants y altres persones que per tant la present ciutat fassa la obligació sia segons la ha feta lo syndich del lloc de Montros del terme de Palafrugell per a la fàbrica de dites tres torres (...) se envie al magh. Pau Gaspar Bou orde per a que pose en execució lo syndich que te per a dit effecte y ferne dita obligació com dalt est per part y nom de la present ciutat per a que puga donar lo estall de dites tres torres a encantar perquè ab més promptitut se fabriquen aquelles...".[86]

Amb la construcció d'aquestes tres torres es completava el sistema defensiu de la costa de l'Ebre en la qual quedaven protegits els tres llocs estratègicament més importants: la badia dels Alfacs, la gola principal del riu i la zona costanera entre l'Ampolla i el coll de Balaguer. A la fí la xarxa defensiva municipal quedava força completa amb les torres de la Guardiola, Oliver –torre privada, edificada el segle anterior per protegir l'explotació de la sal, però que comptava amb dotació militar pública–, l'Àngel Custodi, cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla, a més d'una guàrdia permanent a Camarles. D'altra banda, les torres dels Alfacs, a càrrec de la Monarquia, formaven un sistema autònom, tot i que força incomplet, ja que les torres de Sant Joan i Codonyol resultaven d'una eficàcia relativa sense la torre de l'Aluet que havia de tancar el port.

3.1.4. *Característiques tècniques i sistema d'adjudicació de les torres de defensa*

Les característiques de cada una de les torres del sistema defensiu de l'Ebre depenien de diverses variables: l'època en què van ser construïdes, les característiques del lloc que defensaven, les possibilitats econòmiques del moment, etc. Les torres dels Alfacs, de les quals coneixem els plànols i el pressupost, eren molt fortes, com petits castells. Dissenyades pels enginyers de més prestigi en sistemes defensius i destinades a una tasca força difícil: el control d'un dels ports naturals més importants del llevant. La torre de l'Àngel Custodi, edificada directament per la ciutat de Tortosa, malgrat no disposar dels plànols, sí que en coneixem el llibre d'obres i el pressupost de què va disposar, la qual cosa ens permet afirmar que també es tractava d'una fortalesa important. Les torres del nord –cap Roig, l'Àguila i l' Ametlla–, en canvi, eren més senzilles. En aquest cas, les condicions tècniques que es van fixar van ser les mateixes que s'havien

86. Ibid.

Sistema defensiu Públic de la mar de l'Ebre a finals segle XVI

- - - - - A. - Sistema de torres de defensa a càrrec de la ciutat de Tortosa.
——— B. - Sistema defensiu del port dels Àlfachs a càrrec de la monarquia.
* Torres que no es van arribar a construir.

redactat per a la torre de Palafrugell, i que Francesc Amich havia portat de Barcelona a final de 1598. En aquest memorial es fixaven diferents aspectes: l'obra podia ser de maçoneria o de pedra, però en qualsevol cas, havia de tenir les proporcions adequades de calç, sorra i aigua dolça. Les torres havien d'estar replenes de terra ben compactada fins a 20 pams –aproximadament quatre metres–, i a aquesta alçada s'havia de col·locar la porta, el dintell i els costats de la qual havien de ser de pedra tallada, per oferir bona resistència en cas d'atac. La part superior de la torre també havia de ser de pedra tallada, ja que s'havia d'instal·lar l'artilleria i havia de quedar garantida la solidesa de l'edificació. La terrassa superior havia de tenir un sòl de maons amb pendents correctes per evacuar l'aigua de pluja. Es disposaven dues escales, una de corda i l'altra de fusta, totes dues mòbils. La forma, alçada i amplada dels murs s'especificaven mitjançant plànols adjunts i, finalment, es fixava un període d'execució i un compromís de finalització de l'obra a un dia fix.

Les obres de construcció de les torres s'adjudicaven a aquelles ofertes que, a més de garantir el compliment de les condicions tècniques, oferien un millor preu. En garantia del compliment dels terminis i de les condicions de l'albarà, els constructors havien de presentar avals suficients. El pagament de les obres s'efectuava en tres terminis: un terç es feia efectiu per endavant, un altre terç quan l'obra estava a la meitat i l'altra tercera part, una vegada feta l'entrega de l'obra. Les fiances es mantenien fins a la revisió de la torre, que es realitzava un any i un dia després de l'acabament oficial de les obres. D'altra banda, generalment, la ciutat s'obligava a garantir la seguretat dels treballadors de la torre davant dels possibles atacs corsaris, mentre duressin les obres.

Les despeses de construcció de les torres variaven, evidentment, depenent de la importància de la fortalesa. Així a les torres dels Alfacs es van gastar uns 19.000 ducats, aportats en la seva totalitat per la Monarquia. La torre de l'Àngel Custodi, finançada íntegrament per la ciutat de Tortosa, va tenir un cost de 5.115 lliures. Per a les torres de Cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla es van disposar aproximadament 4.000 lliures a càrrec de la partida que s'havia aprovat a les corts de Monsó de 1585 per a la fortificació de la costa catalana. D'acord amb les despeses que tenim comptabilitzades al clavari de la ciutat, podem afirmar que el cost final va ser molt superior i que la ciutat, malgrat les seves reticències inicials, va haver-ne d'assumir la diferència.

3.1.5. *Dotació militar, salaris i organització de les torres de defensa*

La torre de l'Àngel Custodi disposava d'una dotació de cinc homes: un alcaid, un artiller i tres soldats. Les torres de cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla tenien una dotació de tres soldats cada una i, a més, aquesta última allotjava l'alcaid, que ho era de les tres torres. La dotació de les torres dels Alfacs, que anaven a càrrec de la Monarquia, era superior: quinze homes la de Sant Joan i cinc la del Codonyol.

L'armament de què disposaven aquestes torres consistia en diverses peces d'artilleria. En el cas de la torre de l'Àngel es disposava de "*tres peces de artilleria les més grosses fins a tant se haia de provehir de una mija colombrina*". Les torres del nord disposaven de dues peces d'artilleria cadascuna i les dels Alfacs eren, sense cap dubte, les més ben artillades, amb dotze peces. Totes les torres disposaven de la munició necessària i també d'altres armes de menys abast.

Referent al finançament de la xarxa defensiva de la ciutat de Tortosa, les despeses van anar augmentant al llarg del segle a causa de la seva progressiva ampliació i també del procés inflaccionari que tingué lloc al llarg del segle. Almenys des de 1539 els soldats de les torres cobraven tres lliures al mes, la qual cosa equivalia a dos sous al dia. Aquesta quantitat es mantindria durant molt de temps, malgrat que cap a l'any 1569 van començar a haver-hi problemes perquè els salaris havien quedat baixos i es feia molt difícil cobrir les vacants que es produïen; per exemple la guàrdia de la torre de Puigmoltó ja no es podia cobrir oferint el salari de tres lliures. Només s'havien ofert dos homes del Perelló, però que demanaven tres lliures i mitja. A partir d'aquest moment els salaris van començar a pujar i, quan es van fixar les remuneracions dels soldats de la torre de l'Àngel Custodi, l'any 1575, es van acordar quatre lliures al mes. El cost de vida continuaria pujant i, a final del segle, quan es va tractar el jornal dels soldats de les torres de cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla, es va fixar en quatre lliures i vuit sous. D'aquesta manera, la ciutat, a la primeria del segle XVII, havia d'enfrontar una despesa molt important per finançar la seva xarxa defensiva: "*La ciutat de Tortosa gasta en los soldats que té y paga en sis places ço és, la Guardiola, torre de don Pedro, Àngel Custodi, torre de Cap Roig, torre del Àguila, de Amella sinc-centes noranta-set lliures dotze sous y ha gastat quiscun any en lo soldat y plaça de Camarles quaranta-vuyt lliures*".[87]

87. AHCTE, Privilegis, 36, 18-05-1613.

Els soldats i el personal de les torres dels Alfacs, dependents de la Monarquia, tenien assignats uns salaris lleugerament superiors: quatre lliures i deu sous els soldats, cinc lliures els artillers i cinc lliures i deu sous els alcaids. Però a diferència dels soldats dependents de la ciutat de Tortosa que cobraven cada mes, aquests passaven anys sense rebre els seus salaris i en una situació lamentable. Aquesta situació afectava fins i tot el mateix Dionís Coscón, alcaid de Tortosa i torres dels Alfacs. El juliol de 1582 –set anys després del seu nomenament!!– el pobre Coscón feia arribar als seus superiors la seva lamentable situació: "...*asta agora con haver servido desde entonces el dicho cargo y el de lugarteniente de capitan general de V. M en aquel partido, no se la han embiado, ni pagádosele cosa ninguna de sueldo, y el ha gastado en sustentarse allí siempre de su hazienda, hasta haverse empeñado como lo está*".[88] El problema de Coscón encara es complicaria més a final d'aquell estiu, ja que davant d'aquesta queixa, l'administració, en estudiar la seva situació, va arribar a la conclusió que el seu nomenament havia estat improcedent perquè en ser d'origen aragonés anava en contra de les constitucions de Catalunya, per la qual cosa ja no li devia els salaris endarrerits, en qualsevol cas es podia estudiar l'atorgar-li graciosament una gratificació pels seus serveis.[89]

Els problemes no només afectaven l'alcaid de les torres; als soldats les coses no els anaven gaire millor. Quan el comte de Chinchón s'interessava per la paga dels soldats de les torres dels Alfacs, el comte d'Aitona contestava que no havia pogut localitzar cap ordre de pagament d'aquests soldats i que només hi havia constància de les sortides de diners corresponents a la construcció de les torres dels Alfacs, i suposava que, durant un temps, els soldats van cobrar d'aquesta partida,[90] però en quedar suspesa la qüestió de les torres, ningú va pensar en els salaris dels soldats. Poc després, el 10 de setembre de 1583, el comte d'Aitona informava que *"la gente de las torres de los Alfaques padesce tanta necessidad que no se pueden entretener sin socorrelos, especialmente en tiempo que tanto importa que assistan en aquellas torres y pues no lo podran hazer sin que se le de comer convendrá mucho que con brevedad se provea esto*".[91]

Tant els soldats de les torres dels Alfacs com els del sistema defensiu de la ciutat de Tortosa tenien les seves pròpies ordenances que fixaven,

88. ACA, Consell d'Aragó, lligall 261.
89. Ibíd.
90. Ibíd.
91. Ibíd.

entre altres coses, com i quan s'havien de realitzar les diverses tasques que tenien encarregades. Coneixem les ordenances corresponents a les torres de cap Roig, l'Àguila i l'Ametlla i creiem que les podem fer extensives a totes les torres de finançament municipal. Entre d'altres coses s'establia que dels tres soldats que disposava cadascuna de les torres, un d'ells faria les funcions de caporal i artiller i, a canvi de realitzar aquestes tasques de responsabilitat, quedava exempt de treballs obligatoris, com el de portar aigua i llenya a la torre. La torre de l'Àguila, a més dels tres soldats corresponents, disposava d'un caporal que alhora seria el superior de les altres torres de cap Roig i l'Ametlla. Aquest caporal, per poder desenvolupar la seva tasca, quedava exempt de portar llenya i aigua i, a més, de fer guàrdies. A cada soldat se li permitia anar dues vegades al mes a Tortosa per tal de proveir-se de pa i vi per a ell i per als altres, i quedar-s'hi fins a un màxim de tres dies. Entre les competències del caporal estava la de castigar els guardes si s'estaven més dies dels permesos a la ciutat. El càstig podia oscil·lar des d'una multa fins a la presó. Amb tot es recomanava el perdó de la pena a la primera infracció, però la segona vegada ja s'aplicava una sanció del doble del salari per cada dia d'absència. Aquest salari s'havia d'anar a cobrar a Tortosa i, generalment, es pagava directament a les esposes dels soldats.

3.2. Les companyies militars

La defensa del territori de la mar de l'Ebre estava a càrrec dels òrgans polítics de la ciutat de Tortosa i, per tant, eren els procuradors qui rebien els avisos dels moviments de l'armada turca, que era el pitjor perill a què es podia enfrontar la costa de l'Ebre, molt més greu que el d'algunes galeres berberisques que es presentaven sovint. Aquests avisos oficials partien del mateix rei o, més sovint, del virrei, i demanaven que es mobilitzés la gent i es comprovés amb quines forces es podia comptar en cas d'atac, fent llistes de la gent disponible tant de peu com de cavall, així com de les armes que tenien, especificant el nombre d'arcabussers, ballesters i piquers o llancers amb que es podia comptar.[92]

En els casos més greus, Tortosa podia mobilitzar no sols les seves pròpies forces sinó totes les de la seva jurisdicció.[93] La forma en què s'havia de fer

92. AHCTE. Host i Cavalcada II, 10-02-1535.
93. Ibíd: " *E assí os encargamos y mandamos que arméys toda la más gente que pudiéredes de los dessa ciudad y de los lugares y masías que recogen en ella y son de vuestro distrito o jurisdicción y hagays una reserva como es acostumbrado, teniendo siempre mucha vigilancia y guardia y havisandoos los unos a los otros por toda la costa...*".

la llista de la gent la podem veure en una carta tramesa pels procuradors de Tortosa al lloctinent de veguer i jurats d'Amposta: "...*sa magestat nos ha manat féssem llista y nòmina de la gent y armes trobaran en esta ciutat y en los lochs de sa contribució y jurisdicció y de dita ressenya y lista o avisseu* (...) *per ço és menester que en continent vista la present aneu per les cases dels habitants de la vila y ab jurament que rebreu dels amos de dites cases sapiau quines armes te quiscun en sa casa y quanta gent així moros com fills que sien y a per a fer armes y del que trobareu fareu llista y nòmina y aquella feta promptament la trameteu així que puguem certificar sa magestat segons nos es manat*".[94] Però els pobles del voltant, sobretot aquells que per la seva situació geogràfica no tenien gaire perill, eren molt retinents a acudir a aquestes demandes de Tortosa. Per això els procuradors de la ciutat es veien sovint obligats a demanar al virrei de Catalunya que els ordenés complir amb la seva obligació: "...*suplicam a vostra Altesa que mane unes lletres patents manant a les viles de la vegueria desta ciutat que essent requests o demanats per los procuradors desta ciutat acodesquen ab ses armes a socórrer dita ciutat y pera assistir y defensar aquella* (...) *per a que ab la força de dites lletres mes se obliguen a nostre socor puix lo bé és tan comú y universal*".[95]

Els avisos de la possible presència de l'armada turca no només anaven seguits d'ordres de mobilització, sinó també de determinades indicacions per la protecció de la població: "*apercebiros y mandaros que demás de poner luego en cobro vuestras haziendas y apartar de los lugares de la marina que fuesen flacos y abiertos y meter la tierra adentro los niños mugeres y gente ynutil para tomar armas, esteys muy recatados y sobre avisso los que quedaredes en los dichos lugares*".[96]

Malgrat totes les precaucions preses l'armada turca no va arribar a presentar-se mai a la mar de l'Ebre i va ser durant gairebé tot el segle XVI un perill esperat tots els estius. Una altra cosa és la presència d'estols més o menys importants de galeres, galeotes o fustes procedents del nord d'Àfrica, que sí es repetia periòdicament gairebé tots els anys, sembrant el pànic entre la població de la costa de l'Ebre. En aquests casos les companyies de defensa entraven en acció en tenir avís d'algun atac o de la presència de naus als Alfacs, a la bocana del riu, a Amposta o al Perelló, que eren els llocs on amb més freqüència es patien aquests problemes. Normalment les companyies anaven comandades pel procurador en cap i en cas que n'hi haguessin diverses podien anar

94. AHCTE. Correspondència 8/10, 14-09-1542.
95. AHCTE. Correspondència 8/10. 14-08-1552.
96. AHCTE. Comú III, 23-08-1557.

comandades pels altres procuradors o per capitans sortejats "al rodolí" entre un grup de demostrada solvència. La importància del reclutament depenia de l'avaluació de la magnitud del perill, però podia oscil·lar entre 25 i 300 arcabussers i ballesters.[97]

L'armament de que disposava la ciutat el podem conèixer a través d'una carta de 1552 en la qual es demana al rei que els vengui cent arcabussos, la munició corresponent i cent cinquanta piques, aprofitant que estava passant per la ciutat un carregament d'armes de la Monarquia. Aquesta adquisició completaria l'armament de la ciutat "*...ab los quals y ab trescents y tants arcabusos y ab quatrecentes y tantes ballestes que ja tenim gosarem bé defensar la terra...*".[98]

El pagament de les companyies anava íntegrament a càrrec del clavari de la ciutat i els soldats rebien un salari diari; se'ls pagava el manteniment i a més, en el cas, ben estrany, que capturessin alguna nau corsària, tenien dret a la seva part del botí. Les companyies eren un excel·lent element disuassori per evitar un atac directe sobre Tortosa i també perquè els assaltants marxessin de pressa, però no en absolut impedien els atacs: eren una resposta *a posteriori* i que gairebé sempre arribava tard, ja que el temps que els costava als corsaris perpetrar el seu atac era més o menys el mateix que es trigava a fer arribar la notícia de l'atac a Tortosa, formar la companyia i marxar cap al lloc. Quan s'arribava al lloc dels fets els atacants ja feia estona que havien marxat i com a màxim estaven a les seves naus al mig dels Alfacs, aixecant pavelló de rescat. Cal dir que en aquest lloc se sentien completament segurs ja que la força naval tortosina era nul·la i les possibilitats de trobar-se amb naus de l'armada reial que passessin en aquell moment pels Alfacs, molt reduïdes.

Normalment, davant de l'avís d'un atac es feien dues crides, la primera per sortir immediatament amb un nombre determinat d'homes d'acord amb les informacions rebudes sobre la gravetat de l'afer; si aquestes no eren de prou garantia es trametia un espia que portés un informe fiable de la situació abans de sortir. La segona crida es feia generalment del doble d'homes que la primera i quedava en reserva per al cas que fos necessària.

La qüestió de la defensa era prioritària fins al punt que en el cas que el clavari de la ciutat no disposés de prou diners com generava la despesa

---

97. AHCTE. Correspondència 8/10, 31-10-1539.
98. AHCTE. Correspondència 8/10, 14-08-1552.

de la mobilització, el Consell autoritzava que, excepcionalment, es poguessin agafar diners de la taula de canvi, fins a un màxim de 200 lliures, amb el compromís de tornar-los al més aviat possible.[99] La qüestió econòmica estava perfectament definida, i fins i tot es nomenava una persona per a pagador dels soldats, que cobraven puntualment quatre sous cada dia mentre durava la sortida i el capità vuit sous. A més, es mobilitzava tota la intendència, com es pot seguir pels pagaments del clavari. Es compraven arroves de farina, es contractaven pastadores de pa, garrofes i palla per a les cavalleries, llegum, vi, oli, peix salat i fresc. De vegades, aquests subministraments es preparaven amb tanta abundància com a l'any 1575, amb motiu de l'atac a la torre de l'Àngel Custodi que s'estava construint: "...*attès que de dita vitualla ne han sobrat alguns sachs de pa delliberaren que se done de caritat als frares de Jesus tres roves de pa y als de la Trinitat dos roves e lo restant se repastesca entre los Poblats de la present ciutat a mija pesa per casa*...".[100] En el cas que resultessin ferits en l'enfrontament, el consell de la ciutat oferia una assistència als afectats, garantint-los el sou mentre les ferides els impedissin treballar i trametent-los metges a càrrec de la ciutat "...*als soldats y manobres y mestres seguents* (...) *se pague a quiscun destos lo sou respectivament segons guanyaven estan a la fortalesa y que dure esta paga per tot lo present mes de setembre inclusive e no res menys que sien visitats per los doctors en medecina y cirurgians asalariats de la ciutat y açò per quant estan nafrats y malferits en la brega o combat han tengut ab los moros en la dita torre de l' Àngel e passat lo dit mes de setembre se referesca en lo present consell las sanitat e rigoria de aquells per a que les hores segons se trobaran se dara socorro o se farà lo que millor apparrà al consell*".[101]

En resum, al marge de l'obligatorietat d'acudir a la demanda de formació de companyia, calia també que es compensessin els inconvenients personals de pèrdua en el treball i el risc de tot aquell que hi participava amb sou, manteniment, assistència en cas d'accident i part del possible botí. De no fer-se així aviat haguessin tingut problemes per trobar gent disposada a sortir a combatre el moro.

---

99. AHCTE. Privilegis IV, 36, 25-07-1585.
100. AHCTE. Privilegis IV, 36, 15-09-1575.
101. AHCTE. Privilegis IV, 36, 15-09-1575.

3.3. El finançament del sistema defensiu

Una de les qüestions més importants en estudiar la pirateria i el corsarisme a la costa catalana es troba en conèixer com es finançava la defensa davant els continus atacs i quin paper jugaven en aquesta qüestió la Monarquia, la Generalitat i els consells de les ciutats i viles costaneres. Val a dir que la Generalitat sempre va jugar un paper molt secundari en aquest afer, i que la Monarquia es va interessar més aviat tard pel problema, ja entrada la segona part del segle XVI. Per tant, van haver de ser les ciutats i viles de la costa catalana les que es van haver d'espavilar per enfrontar un fenomen cada vegada més preocupant, que va començar entorpint seriosament el comerç marítim per a, poc després amenaçar la pròpia integritat física de tots aquells que vivien o treballaven prop de la costa.

En el cas de Tortosa –i també en el d'altres ciutats de la costa catalana– el finançament es va basar en el dret de l'imperiatge[102] que va ser atorgar pel rei Joan II, a petició de la ciutat, l'any 1464.[103] Però com el fenomen corsari, en el segle XV, anava lligat al comerç marítim més que a la protecció física dels habitants propers a la costa, s'explica que aquest dret s'atorgués als Consols de Mar i no al Consell General de la ciutat o als procuradors, a qui, de fet, corresponia directament la defensa dels seus ciutadans. Val a dir que també es devia dubtar que l'administració municipal, tant deficitària, no acabés dedicant aquests recursos a altres necessitats i s'abandonés la defensa del mar. La intensificació progressiva del problema corsari, ja entrat el segle XVI, hauria d'originar problemes de competències i fortes tensions, com veurem més endavant.

El Consolat de Mar, nomenava un col·lector que havia de recollir l'impost i, a més, el Consell de la Mercaderia elegia cada cert temps tres persones, a les quals es denominava "*deffenedors de la mercaderia*", la funció dels quals era "*mirar per lo bon regiment de les coses que ocorren fer per a ben dirigir la mercaderia, ço és, mirar que a mar y hagués bones guardes que la gola del riu stigués bé neta que los correus de les fustes de moros fossen pagats ques defensasen los privilegis de la mercaderia y ocorrent altres necessitats manifestar-les al Consell...*".[104] El Consell General de la ciutat tenia com una mena de "competències delegades" al Consell de la

---

102. L'imperiatge era un dret que gravava totes les mercaderies que entraven per via marítima, sempre que procedissin de fora del Principat. Es cobrava, generalment, dos diners per lliura, però aquest tipus no es va mantenir constant al llarg dels segles, ja que el seu augment havia compensat de vegades, la disminució del tràfic i altres cops s'havia usat per finançar obres extraordinàries.
103. AHCTE. Paheria i Veguer II. Procés sobre el dret de l'imperiatge, 1526.
104. Ibíd.

Mercaderia, el qual havia de respondre econòmicament, fins i tot en el cas de despeses extraordinàries, com el de la construcció de torres de defensa.[105]

La recaptació d'aquest dret havia de tenir molt problemes. D'una banda, perquè era relativament fàcil defraudar, descarregant en llocs apartats del terme, i de l'altra, per la poca cura en la recaptació que sembla es va tenir en determinats moments. De fet, coneixem un procés de 1526 en què la Monarquia fiscalitza els ingressos i les despeses efectuades per dit dret i es descobreixen moltes irregularitats, entre les quals destaquen la llarga permanència en el càrrec de col·lectors de determinades persones –Domingo Albiart (1464-1489), Esteve Castelló (1489-1522)– i la manca d'escrupolositat en l'entrega dels comptes, ja que el procurador fiscal del rei havia detectat que faltaven tres mil nou-centes lliures.[106]

Com a conseqüència d'aquests problemes, el rei va decidir posar ordre en la recaptació de l'imperiatge i, si bé no el va suprimir ni va canviar-ne el destí, sí que, en canvi, va modificar el sistema de nomenament dels col·lectors, que es va reservar per ell mateix. La recaptació del dret va recaure primer en Marc Boix i després en el mercader tortosí Nicolau Cerveró, però els problemes no es van acabar, ans al contrari. Els procuradors de Tortosa ja es queixaven l'any 1540 davant el capità general del Principat de Catalunya que el col·lector Boix havia suprimit els guardes de la costa. El 1546 noves queixes dels procuradors al capità general ens donen una pista del que podia estar passant: "(Abans) *lo provehir del dret de imperiatge abastava no soles pagar los càrrechs de guardes y salaris ordinaris més encara per als extraordinaris necessaris* (...) *lo collidor del imperiatge ha informat que lo dit dret va atràs y que ell no pot complir a fer pagar de les dites guardes* (...) *nosaltres vehem que si*

---

105. AHCTE. Correspondència 8/10, 1539-1554, en data 09-11-1541. Quan el capità general del Principat, Francesc Borja, manava l'any 1541 que es fes una torre en el lloc més adient del port dels Alfacs, el Consell General traspassava el problema als cònsols del mar i al Consell de la Mercaderia "*perquè això consemeix de directe als cònsols y Consell de la Mercaderia, delliberare lo dit Consell General* (...) *E no resmenys los pregaren y exortaren volguessen delliberar en que la torre se fes y hi portassen tota aquella favor y adiutori necessaris segons C.C Illma és manat*".

106. AHCTE. Paheria i Veguer, 1526. Davant d'aquestes greus acusacions, el Consell de la Mercaderia es defensava al·legant que s'havien deixat de comptar moltes despeses: el salari d'Esteve Castelló –900 o 1000 lliures–, despeses no consignades com la reconstrucció de l'església de Sant Francesc, que era on estava la seu del Consell, etc. Com els arguments eren poc convincents els consellers afirmaven que, en cas que fos veritat que faltessin diners, aquests serien "*del imperiatge i Consell de la Mercaderia de la ciutat de Tortosa y no tendria en ells algun dret la Cesárea Magestat*", i s'haurien de gastar en qüestions relacionades amb la defensa de la mercaderia per a la qual cosa s'havia atorgat el privilegi. També s'afirmava que el problema no era tant greu com es volia presentar ja que els col·lectors afectats, o els seus hereus, tenien béns suficients per garantir les quantitats que es demostressin finalment que restaven deutors.

estes guardes no.s posen serà general mal".[107] El problema ara no estava en el frau o la negligència sinó en una disminució molt important de la recaptació de l'imperiatge que només podia obeir a una disminució considerable del comerç, a una crisi comercial. Estem en un moment d'extraordinària intensificació del fenomen piràtic i corsari que paralitzen les transaccions marítimes. Davant d'aquesta situació, en els capítols de corts de 1547 Tortosa intentava aprofitar aquestes circumstàncies negatives per a recuperar la gestió de l'imperiatge i demanava que "*lo dret de imperiatge torne en la forma que stava abans del seqüestre per la regia cort fet attès que es veu a la speriència aprés de dit seqüestre no y a guardes a los lochs on hi acostumava haver en sent lo imperiatge en lo primer orde de ont sen resulta gran dany a la ciutat per no estar-hi dites guardes...*".[108] En aquests moments el col·lector del dret era ja Nicolau Cerveró, però el problema es continuava produint, la costa continuava sense guardes i les queixes dels procuradors tortosins s'intensificaven cada vegada més, fins al punt que el nou capità general del Principat, marquès d'Aguilar, havia de prendre solucions d'urgència, escrivint als procuradors tortosins el juliol de 1550: "*vos diem y encarregam que per evitar tants gran perills com se poran seguir de tant gran descuyt no dexeu vosaltres de posar dites guardes y fer les diligències que en semblants cassos y temporades se són acostumades fer en aquexa ciutat que nos vos ho manarem pagar y satisfer dels emoluments de dit dret y no dexarem de manar provehir contra lo dit mº Cerveró...*".[109]

Tal com estaven les coses el problema queia sobre el recaptador, a qui tothom feia responsable de la situació, malgrat haver-se reconegut anys anteriors que la recaptació del dret era cada vegada més escassa. Per confirmar-ho només cal analitzar la duríssima requesta presentada pels procuradors contra el mercader Nicolau Cerveró per haver tret les guardes de mar. Se l'acusava que no tenia cap competència per posar i treure guardes de mar, ja que aquestes decisions corresponien al Consell de la Mercaduria de la ciutat de Tortosa, que a ell allò que pertocava era pagar el salari de les dites guardes i que no es podia excusar dient que no tenia diners del dret per pagar-les ja que en el moment en què va ser elegit segrestador i col·lector del dret pel lloctinent general es va comprometre a tenir les guardes necessàries.[110]

---

107. AHCTE. Correspondència 8/10, 13-04-1546.
108. AHCTE. Correspondència 8/10, 12-06-1547.
109. AHCTE. Consolat i Fira, 17-07-1550.
110. AHCTE. Consolat i fira, 24-09-1552.

El moment era de màxima tensió, les armades del rei de França i els corsaris magribins representaven un perill imminent i els procuradors tortosins en la seva desesperació feien responsable de tot el que pogués passar al collector Nicolau Cerveró: "... *que los dits danys viguen a càrrech e perill vostre y de vostres bens propis...*".[111] El collector davant del que li venia a sobre, argumentava que ell no havia manat que es traguessin les guardes, que només els havia notificat que, a partir de l'últim dia d'agost, no els podria pagar ja que no hi havia diners de l'impost. També afirmava que, amb molta antelació, havia informat del problema als procuradors demanant-los d'on podien treure diners per pagar les guardes i no havia obtingut resposta. Negava la suposada obligació de pagar amb diners propis la defensa de la costa: "*dita provisió sols lo obliga y mana que dels crèdits y emoluments del dit dret pague los càrrechs de aquell pagar acostumats y és cert cosa inhumana ynaudita que collector algun sia obligat pagar càrrechs del dret que collecta de sons propis no haventhi diners del dret...*".[112] Fins i tot, en aquest cas no se'l podria acusar de res ja que en aquests darrers vuit anys havia bestret mes de dues-centes lliures de moneda barcelonesa de la seva pròpia butxaca, sense cap esperança de recuperar-les en els anys següents "*per los pochs emoluments y redits que de dit dret se cullen y per alguns anys collirse esperen*",[113] i com que no podia acceptar que aquest deute augmentés encara més, es veia obligat a no pagar les guàrdies fins que li fos liquidat.

Com els arguments d'en Cerveró eren contundents i la situació no tenia cap possibilitat de solució, la ciutat manava als seus síndics Mateu Curto i Mº Dalmau que formulessin a les corts de Montsó de 1552 la proposta següent: "*ab summa diligència suppliqueu y procureu que lo dret del imperiatge se missa ab la ciutat, no obstant lo privilegi atorgat als cònsols a petició de la ciutat, y açò perquè ahuy lo dret del Imperiatge no vol ni pot tenir les guardes a la marina per esser vengut a disminució y redunda en gran dany y prejuhí de la ciutat y poblats de aquella y dels llochs marítims y navegants. E tenint-lo la ciutat, encara que lo dit dret no baste, la dita ciutat sempre tendrà les guardes contínues...*".[114] Es tractava d'un canvi qualitatiu en la gestió de l'impost, ja que no sols es proposava recuperar-lo del control reial sinó donar-lo aquesta vegada al Consell General de la ciutat en lloc del Consolat de Mar. L'argument definitiu el trobem en el fet que el clavari de la ciutat cobriria els diners que faltessin

111. Ibíd.
112. Ibíd.
113. Ibíd.
114. AHCTE. Correspondència 8/10. 30-06-1552.

per la bona defensa de la costa. A la pràctica, l'imperiatge quedaria com un impost municipal més, sense caràcter finalista.

El treball dels síndics a les corts de Montsó va ser força eficaç i, el dia 24 de desembre del mateix any, els procuradors de Tortosa rebien una carta del llavors príncep Felip en la qual s'argumentava que, davant la petició de la ciutat que es traspassés el dret de l'imperiatge dels cònsols de mar al Consell General i del compromís de mantenir la guàrdia de la costa malgrat que els ingressos per dit impost no fossin suficients, es notificava que a partir d'aquell moment quedava suspesa la concessió del dret a Nicolau Cerveró i s'atorgava als procuradors de la ciutat o a la persona que ells designessin.[115]

A partir d'aquest moment, el Consell General de la ciutat de Tortosa va disposar lliurement d'aquest dret fins que les coses es van tornar a complicar a principi de l'any 1575, precisament en un moment en què és possible que la recaptació de l'imperiatge s'hagués recuperat, si tenim en compte, per exemple, que la ciutat, amb càrrec a aquests diners, havia decidit de finançar la construcció de la torre de l'Àngel Custodi a la gola principal del riu Ebre. Precisament en aquestes circumstàncies, i una vegada iniciades les obres, el batlle de Tortosa rebia una carta del rei Felip II en la qual se li notificava que, per conveniències de la Monarquia, la concessió del dret d'imperiatge feta a la ciutat quedava revocada i que, a partir d'aquest moment "*vos le toméys a vuestra mano, y le arrendéys, en la forma y con las solemnidades que se suelen las otras rentas, con el cargo que tiene dicho derecho, de poner y pagar las guardas de la marina, conforme como hasta aquí se han puesto y pagado*".[116] Aquesta resolució va sorprendre i desagradar profundament els consellers tortosins, tal com ja avisava el lloctinent de batlle tortosí amb una carta adreçada al rei per aquestes dates: "*dubte esta sa ciutat no fassa grandíssims contraris per quan diu té privilegis en son favor*",[117] però el rei no estava disposat a continuar renunciant a un dret que havia augmentat la seva recaptació i que necessitava per finançar les torres dels Alfacs, tal

---

115. AHCTE. Consolat, Fira i Imperiatge, amb data 24-12-1552: "*os diem encarregam i manam que de ací avant vosaltres dits procuradors, o la persona que pera daçò deputareu collecteu eo en vostre nom collecte lo dit dret del Imperiatge, segons que per los dits privilegis fonch attorgat als dits cònsols y demanareu compte al dit Nicolau Cerveró que té los dinés del què se ha exhigit del dit dret des del temps que aquell ha exigits i cobrats y té en seqüestre. Al qual ab les mateixes presents diem y manam que us done compte molt cumplidament de tot així del que haurà rebut com del que haurà donat a les dites guardes y la restant quantitat que restarà deutor (...) la qual y lo demés que del dit dret exigireu tindreu en secrestre del mateix modo y manera que lo dit Cerveró los tenia e volem que tingau càrrech de posar les dites guardes acostumades y pagar aquelles del que del dret exhigireu y cobrareu. Per a què aquelles guarden la costa de la mar per causa dels enemichs e moros que per alls venien a passar*".
116. AHCTE. Consolat Fira i Imperiatge, 11-02-1575.
117. Ibíd. 28-02-1575.

com es dedueix de la correspondència del capità general amb el batlle, en la qual s'ordenava que es posés en marxa l'adjudicació de l'imperiatge "*e pague dit arrendador quiscun any, les guardes en la marina conforme ab los pactes fins al dia de vuy se han acostumat pagar per dit dret del imperiatge. E la restant quantitat de dit arrendament, quiscun any pagarà al dit regent de la ballia en dit nom en la present ciutat de Tortosa*".[118] Com es pot observar, en aquests moments, era previsible que la recaptació de l'imperiatge fos suficient no només per pagar les guàrdies de la costa sinó que fins i tot sobressin diners que el batlle havia de recuperar per la Corona.

Davant la clara amenaça de perdre la recaptació de l'impost la ciutat va reaccionar amb rapidesa, trametent al ciutadà mº Gaspar Jordà a la cort amb un sindicat dels procuradors i del Consell General per a comparèixer davant el rei Felip II o del seu Consell Reial i defensar els drets que la ciutat de Tortosa tenia atorgats sobre l'imperiatge.[119] Les gestions a la cort van donar resultat i al començament de l'estiu el rei escrivia al batlle notificant-li que els procuradors havien demanat que "*que nos fuésemos servido por observancia y privilegio que de ella tienen mandar proveer que no passe adelante la dicha revocación y permitiéssemos que los dichos procuradores continuen su sequestro, pues los réditos del dito derecho se han distribuydo y distribuyen en utilidad pública y para pagar las guardias de mar y otros cargos que tiene, especialmente en esta ocasión que* (...) *han deliberado prestar al dicho derecho de periaje toda la quantidad que fuese menester para la fábrica de una torre que esta acordado de hazer e la gola del río Ebro, por ser el lugar mas apto y cubierto que aya en toda la costa, para que los enemigos puedan hazer sus aguadas y saltos y para ello tienen ya apunto todos los materiales necesarios*".[120] A la carta es notificava que abans de prendre una decisió definitiva sobre la qüestió calia obtenir informació sobre com s'havia administrat fins al moment aquest dret i si s'havia gastat per a les finalitats establertes des d'un principi. Calia també comprovar els comptes escrupulosament, i mentre tot això es realitzava, s'ordenava al batlle que paralitzés els actes de revocació de l'imperiatge[121]. Sembla que les investigacions realitzades van ser satisfactòries perquè el rei no va agafar el dret, tal com es desprèn de la documentació consultada, i el Consell General va continuar almenys durant tot el segle XVI i probablement

118. Ibid.
119. AHCTE. Rúbriques 1483-1587.
120. AHCTE. Cartes Reials, 128, 20-06-1575.
121. Ibid.

durant tot el segle XVII adjudicant periòdicament el càrrec de collector de l'imperiatge.

D'aquesta manera, força accidentada, va discórrer la vida d'aquest impost que va ser l'eix central sobre el qual es va fonamentar el finançament de la defensa de la mar de l'Ebre. No va ser l'únic recurs, ja que la Monarquia, en alguns casos puntuals, va fer inversions directes –les torres de defensa dels Alfacs– i, en d'altres, es van utilitzar diners acordats a les corts –torres de defensa des de cap Roig a l'Ametlla–, però, en qualsevol cas, va ser el recurs més important i més continuat en el temps.

4. Conclusions

Els atacs corsaris a la costa de l'Ebre van ser constants al llarg del segle XVI i van suposar una amenaça continuada per a aquella gent que per la seva dedicació professional: saliners, pescadors, ramaders, etc., es movien en l'àmbit del Delta. Aquest perill s'estenia als viatgers que utilitzaven el camí de Barcelona en el tram entre l'Ampolla i Cambrils i, fins i tot, als vaixells comercials, que en arribar a aquesta zona, veien augmentar considerablement les possibilitats d'un atac, donades les particularitats de la costa i l'escassa defensa marítima.

Aquest fenomen va incidir molt negativament sobre el creixement econòmic i demogràfic de tot aquest territori de l'Ebre i especialment sobre determinades poblacions com ara Amposta, Freginals, Ventalles, Fullola, Perelló, etc., que estaven més exposades als atacs corsaris, ja que reunien determinades condicions que afavorien els atacs: estaven situades molt prop de la costa i, per tant, eren fàcils de sorprendre i de fer una ràpida retirada; eren poblacions petites que no podien presentar una gran resistència fins que arribessin les companyies tortosines, i en la major part dels casos, estaven sense emmurallar, la qual cosa encara facilitava més els atacs.

Davant d'aquesta situació, la ciutat de Tortosa va assumir clarament la responsabilitat de la defensa d'aquest territori, que s'estén des d'Alcanar al coll de Balaguer, i que denominem la mar de l'Ebre, en la seva façana costanera. Aquesta ciutat defensava el territori amb molt poques ajudes exteriors i, fins i tot, amb una contrastada manca d'entusiasme per part d'altres pobles, situats més cap a l'interior, que en no veure's amenaçats, no posaven gaire interès a acudir a les crides que periòdicament

realitzava la capital. També va comptar amb la incomprensió de la Monarquia i de la Diputació General, més preocupades en qüestions estratègiques generals que en els problemes d'aquest territori.

L'actitud resolta de Tortosa s'explica per diversos motius. D'una banda el Delta era una font de recursos molt important per als veïns de la ciutat: pesca, ramaderia, sal, sosa i blat eren algunes de les explotacions que s'hi realitzaven; de l'altra, el mateix riu i els ports dels Alfacs i de l'Ampolla eren essencials per al comerç tortosí. A més, el control de la zona, entre el Perelló i el coll de Balaguer, era fonamental per mantenir les comunicacions amb Barcelona. La pèrdua de tots aquests punts suposava la incomunicació i l'ofegament de la ciutat. A aquesta situació hem d'afegir la qüestió humanitària i de solidaritat que es produïa quan la gent d'algun barri de la ciutat era captivada i se l'emportaven a un país d'infidels.

Aquesta mescla de raons econòmiques i humanitàries era la que movia la defensa, més que no pas un improbable atac sobre Tortosa, situada massa quilòmetres a l'interior i prou gran i ben defensada per què cap estol corsari es plantegés seriosament un atac. Una altra cosa hagués estat si algun estiu s'hagués presentat davant la costa de l'Ebre l'armada turca. Però això, afortunadament, mai no va arribar a succeir.